LECTIONES TULLIANAE.

SCRIPSIT W. G. PLUYGERS.

CAPUT VI.

Hoc capite plures Orationes attingam paucos locos de quibus disputem ex singulis excerpens. Primo loco tractetur

ORATIO PRO M. FONTEIO.

§ 20. In accusatione Fonteio non sine magna invidia crimini datum erat portorium vini ab eo in provincia esse institutum. *Video, iudices, esse crimen et genere ipso magnum; vectigal enim esse impositum fructibus nostris dicitur, et pecuniam permagnam ratione ista cogi potuisse confiteor: et invidia; vel maxime enim inimici hanc rem sermonibus divulgare voluerunt.* Liber unicus, qui hic in censum venire potest, Vaticanus, nam ex hoc ceteri omnes defluxerunt, habet *et invidiam.* Quae lectio documento est quam obscura sit verborum consecutio. Etenim quum non intellectum esset illud *et invidia* per se positum, nomen ad praegressum *pecuniam* accommodatum est. Restituit *et invidia* Ernestius, itaque verae lectionis indagandae viam monstravit; nam ante *maxime* restituendum est *maximum.* Praeterea sententia requirit formam passivam *divulgari.* Inimicorum est ut ipsi quod invidiosum est quam maxime divulgent, sed velint eam rem ab aliis quam maxime divulgari: *Video, iudices, esse crimen et genere ipso magnum —: et invidia vel maximum; maxime enim inimici hanc rem sermonibus divulgari voluerunt.*

Liber ille Vaticanus in multis locis lacunosus est et parum

diligenter scriptus. Indicabo quaedam huius generis quae alios fugisse videntur. § 35. *Nunc vero cum laedat nemo bonus, laudent omnes vestri cives atque socii, oppugnent ii qui saepissime hanc urbem et hoc imperium oppugnarunt; cumque inimici M. Fonteii vobis ac populo Romano minentur, amici ac propinqui supplicent vobis: dubitabitis non modo vestris civibus, qui maxime gloria ac laude ducuntur, verum etiam exteris nationibus et gentibus ostendere vos in sententiis ferendis civi parcere quam hosti cedere maluisse.* Trium membrorum prioris partis sententiae duo cum oppositione quadam bipartita sunt, primum (*laedat — laudet*) et postremum (*minentur — supplicent*); medium una ac simplici sententia absolvitur (*oppugnent*): manifestum est alteram huius membri partem intercidisse, in qua demonstratum esset, qui Fonteium *defendebant* cuiusmodi homines essent.

§ 37. *Ecquis umquam reus, praesertim in hac vitae ratione versatus, in honoribus petendis, in potestatibus, in imperiis gerendis, sic accusatus est, ut nullum probrum, nullum facinus, nulla turpitudo, quae a lubidine aut a petulantia aut ab audacia nata esset, ab accusatore obiiceretur, si non vera, at commode ficta cum aliqua ratione ac suspicione.* Tum subiungit orator exempla antiquitatis, Scaurum, Aquilium, Cottam, Rutilium, Pisonem, homines optimos et innocentissimos, qui tamen quum accusarentur multa probrosa quamquam falso obiecta audiverint: deinde ad propositum rediens § 40: *M. Fonteius ita duabus accusationibus accusatus est, ut obiectum nihil sit, quo significari vestigium lubidinis, petulantiae, crudelitatis, audaciae possit.* Quae si cum superioribus componuntur, quorum sunt quasi redintegratio, apparet in priori loco non solum post *in potestatibus* verbum gerundivum *obtinendis*, vel simile, restituendum esse, quod monet Mommsenius, sed praeter hoc alia quaedam intercidisse facili et certa ratione supplenda: *quae a lubidine, aut a petulantia, aut* [*a crudelitate, aut*] *ab audacia nata esset.*

§ 16. *Cum Galliae Fonteius praeesset, scitis, iudices, maximos populi Romani exercitus in duabus Hispaniis clarissimosque*

imperatores fuisse. Quam multi equites Romani, quam multi tribuni militum, quales et quot et quotiens legati ad eos! Exercitus praeterea Cn. Pompeii maximus atque ornatissimus hiemavit in Gallia M. Fonteio imperante. Post *ad eos* verbum omissum est; fortasse *exierunt.*

Haec erant in quibus intercidisse aliquid satis probabiliter demonstrari posse mihi videbatur. Est in eodem libro Vaticano vitii genus contrarium interpolandi, et huic affine alterum, ut scriba in loco lectu difficiliori quod sibi in mentem veniret perscribere maluerit, quam veteris scripturae obscura vestigia rimari. Ecquis sibi persuadere potest Ciceronem scripsisse § 14. *Quid Massiliensium civitas? Hunc praesentem iis affecit honoribus, quos habuit amplissimos: vos autem absens orat atque obsecrat, ut sua religio, laudatio, auctoritas aliquid apud vestros animos momenti habuisse videatur.* In quibus contra sanam cogitandi loquendique rationem *laudatio*, quae in facto posita est, componitur cum *religione* et *auctoritate*, quarum altera animi est ac voluntatis, altera opinione hominum continetur bene de animo et voluntate alicuius existimantium.

§ 15. *Quoniam igitur videtis qui oppugnatum M. Fonteium, cognostis qui defensum velint, statuite nunc, quid vestra aequitas, quid populi Romani dignitas postulet.* Alterum verbum *cognostis* non tantum supervacaneum est, sed facit ut verba sententiae non respondeant. Ferri posset si hoc sibi ad demonstrandum orator proposuisset, alia quasi cogitandi via mentes iudicum pervenisse ad introspiciendos animos eorum qui Fonteium oppugnabant, alia ad eorum voluntatem cognoscendam qui eumdem defendebant.

§ 29. In destruendis testibus ridetur Indutiomarus homo Gallus ac dissimulata malitia traducitur. *Non intelligebat se in testimonio nihil praeter vocem et os et audaciam neque civibus suis neque accusatoribus nostris praestare debere.* Si ego intelligo quid sit praestare alicui vocem et os, putidum est adiectum *et audaciam* et a venustate Ciceroniana alienissimum.

§ 31. In universos Gallos invidia quaeritur ex immanitate nationis. *Quis enim ignorat eos usque ad hanc diem retinere illam immanem ac barbaram consuetudinem hominum immolandorum? Quam ob rem quali fide, quali pietate existimatis esse eos, qui etiam deos immortales arbitrentur hominum scelere et sanguine facillime posse placari?* Vehementer dubito num scriba Vaticani ante oculos habuerit *hominum scelere et sanguine*, in quibus *hominum* pertinet et ad *scelus* et ad *sanguinem*, sed ita ut diversa hominum genera significentur, et eorum qui victimas humanas caedunt et eorum qui pro victimis caeduntur. Nam *scelus* est immolantium, *sanguis* immolatorum. Verius dictum esset: *qui etiam deos immortales arbitrentur hominum caede et sanguine facillime posse placari.*

§ 39. *Exstat oratio — C. Gracchi, qua in oratione permulta in L. Pisonem turpia et flagitiosa dicuntur. — Quem cum in contionem Gracchus vocari iuberet et viator quaereret, quem Pisonem? quod erant plures: »cogis me, inquit, dicere inimicum meum Frugi".* Plures fuisse Pisones eo tempore, de quo agitur, ex ipsis verbis viatoris satis intelligitur, nec in ulla fortasse familia Romana minus necessarium erat id docere iudices. Quid igitur censebimus de verbis *quod erant plures?* Non iis Ciceronem expeditam narrandi brevitatem onerasse, an non recte fecisse qui oneraverit? Prior sententia, quae mea est, pauciores vereor ne inveniat assensores; alteram fortasse plures sequentur. Quamquam non deerunt qui Ciceronem et ita locutum esse et recte locutum esse contendant.

§ 41. *Videte igitur, utrum sit aequius hominem honestissimum, virum fortissimum, civem optimum dedi inimicissimis atque immanissimis nationibus an reddi amicis, praesertim cum tot res sint, quae vestris animis pro huius innocentis salute supplicent: primum generis antiquitas —: tum autem continuae praeturae —: deinde recens memoria parentis, cuius sanguine non solum Asculanorum manus, a qua interfectus est, sed totum illud sociale bellum macula sceleris imbutum est* etc. Quid significet *reddi amicis* ex verbis non satis constat; nam duae diversae sententiae accipi possunt: ut reddatur Fonteius na-

tionibus amicis, aut amicis suis privatis. Ante *praesertim* intercidisse *p. r.* si recte suspicor, Cicero perspicue locutus est: *reddi amicis populi Romani.* Cf. § 32. *Omnes in Gallia qui sunt socii populi Romani atque amici M. Fonteium incolumem esse cupiunt.* Praeterea scire velim verba *a qua interfectus est* quemadmodum interpretari soleant. Quae qui retinent aut *manus* hoc loco necesse est pro certo numero Asculanorum positum esse contendant: qui numerus quomodo sanguine Fonteii sceleris macula imbui potuerit ipsi videant: aut pervincant recte Asculanis universis unam tribui manum, et Latine dici doceant v. c. ipse *a sua manu* interfectus est vel similia. Equidem non dubito quin *a qua interfectus est* delenda sint.

Dum Fonteianam denuo percurro, quum alia advertunt animum minus commode dicta, de quibus alias, tum § 33, *An vero dubitatis, iudices, quin insitas inimicitias istae gentes omnes et habeant et gerant cum populi Romani nomine? Sic existimatis eos hic sagatos braccatosque versari animo demisso atque humili, ut solent ii, qui affecti iniuriis ad opem iudicum supplices inferioresque confugiunt? Nihil vero minus. Ii contra vagantur laeti atque erecti passim toto foro cum quibusdam minis et barbaro atque immani terrore verborum.* Sententiam ellipticam *nihil vero minus* ita explere possis: nihil minus faciunt; in quibus iidem nihil minus facere intelligendi sunt, qui mox dicuntur vagari. Sequitur pronomen *ii* non recte positum esse. Legendum est: *Qui contra vagantur.*

ORATIO PRO SEX. ROSCIO AMERINO.

§ 70. *Maiores nostri — ex minima tenuissimaque republica maximam et florentissimam nobis reliquerunt.* Si recte observavi iubet sermonis Ciceroniani consuetudo ut in huiusmodi syntaxi nomen commune non priora consequatur sed altera: *ex minima tenuissimaque rem publicam maximam et florentissimam nobis reliquerunt.*

§ 77. Duos servos ex familia patris, quae cum ceteris eiusdem bonis divendita fuisse videtur, in quaestionem de paterna caede ab auctoribus calamitatis suae postularat Sex. Roscius. Illi vero recusarant. *Quid? ii servi ubi sunt? Chrysogonum, iudices, sectantur; apud eum sunt in honore et in pretio. Etiam nunc ut ex iis quaeratur ego postulo, hic orat atque obsecrat. Quid facitis? cur recusatis? Dubitate etiam nunc, iudices, si potestis, a quo sit Sex. Roscius occisus: ab eone qui propter illius mortem in egestate et in insidiis versatur, cui ne quaerendi quidem de morte patris potestas permittitur, an ab iis qui quaestionem fugitant, bona possident, in caede atque ex caede vivunt.* Non sine iusta causa Halmius ante *insidiis* praepositionem revocavit. Contra delesset vellem supra ante *pretio.* Praeterea totius loci sententia demonstrat Ciceronem non dixisse: *cur recusatis?* sed: *recusatis?* Non agitur quo iure aut qua de causa servos illos in quaestionem dare recusent; ipsum factum recusandi adhibetur ad stabiliendum firmamentum defensionis, quae in eo maxime versatur, ut suspicio caedis perpetratae a reo in inimicos rei transferatur. Illud *recusatis* in interrogatione sit ponendum necne, non constat. Aut est flagitantis ut sibi respondeant adversarii qui ad priorem compellationem tacuerint, aut illorum responsum cum admiratione repetentis, aut silentium ex cognita voluntate interpretantis. Qui Ciceronem hanc causam orantem audiverunt, hi certe de eius sententia non dubitaverunt, quam voce; gestu, tota denique actione expressisse putandus est.

§ 111. *In privatis rebus si qui rem mandatam non modo malitiosius gessisset sui quaestus aut commodi causa, verum etiam negligentius, eum maiores summum admisisse dedecus existimabant.* In *malitiosius* notandus videtur comparativi usus, vel potius abusus, quem peperit studium concinnitatis. Nam si maiores eum demum flagitium admisisse existimabant qui rem mandatam gessisset *negligentius*, i. e. qui eum modum negligentiae egressus esset cui venia inter bonos viros dari solet ac debet; malitiae certe quosdam fines iidem non statuebant intra quos consisti sine turpitudine posset: sed sive ea in magna re sive

in parva apparuisset, malitiam homines antiqui semper probrosam existimabant, nec unquam ei ignoscendum esse statuebant: i. e. iudicabant numquam sine ignominia, posse *malitiose* agi. Ita tamen non sensisse videntur qui dicuntur existimasse, si qui *malitiosius* egisset, eum in summum dedecus incurrere: nam ita concedunt sine infamia ad certum usque finem aliquem malitiosum posse esse. Continuone ergo apud Ciceronem formam positivam restituemus, quae sola sententiae respondet? Nihil minus. Oratorem enim natura et voluntate et exercitatione assidua concinno dicendi genere ita assuefactum, ut ne cupiens quidem aliter loqui posset, putamus dum auribus obtemperarit in vitiosam orationem delapsum esse. Quod ita iudicare non auderem, nisi alia observasse mihi viderer, quae eodem pertinerent. Velut in III. de Oratore § 29: *Quid iucundius auribus nostris unquam accidit huius oratione Catuli? quae est pura sic, ut Latine loqui paene solus videatur, sic autem gravis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic iudicare soleo, quidquid aut addideris aut mutaveris aut detraxeris, vitiosius et deterius futurum.* Non ita sentiebat de Catuli dicendi facultate Crassus, ut quidquid in oratione eius mutasses, vitiorum numerum te aucturum iudicaret; sed nihil ei posse mutari videbatur, quin virtus aliqua dicendi amitteretur: i. e. quin *deterior* fieret oratio vel etiam *vitiosa*.

§ 123. Redit oratio ad servos illos de quibus quaestionem Chrysogonus et T. Roscius sui maleficii occultandi causa haberi nolunt. *Ego sic existimo: qui quaeri velit ex iis, quos constat cum caedes facta est adfuisse, cum cupere verum invenire.* Qui servos in quaestionem postulat et ex iis *quaerere* vult is cupit verum *invenire;* qui postulatos tradit nec recusat quin de iis *quaeratur*, is vult verum *inveniri.* Res ipsa cogit ut hoc loco dicatur: *eum cupere verum inveniri.*

§ 138. Occurritur eorum iudicio qui in Chrysogono ceterisque inimicis Sex. Roscii causam nobilitatis et Sullanorum victoriam impugnari arbitrentur. *Verum longe aliter est; nihil horum est, iudices. Non modo non laedetur causa nobilitatis,*

si istis hominibus resistetis, verum etiam ornabitur. Etenim qui haec vituperare volunt, Chrysogonum tantum posse queruntur; qui laudare volunt, concessum ei non esse commemorant. Imo: *qui hanc vituperare volunt* i. e. nobilitatem.

§ 139. In eodem loco haec leguntur: *Dum necesse erat resque ipsa cogebat, unus omnia poterat: qui posteaquam magistratus creavit legesque constituit, sua cuique procuratio auctoritasque est restituta. Quam si retinere volunt ii qui reciperarunt, in perpetuum poterunt obtinere; sin has caedes et rapinas et hos tantos tamque profusos sumtus aut facient aut approbabunt, nolo in eos gravius quidquam ne ominis quidem causa dicere; unum hoc dico: nostri isti nobiles, nisi vigilantes et boni et fortes et misericordes erunt, iis hominibus, in quibus haec erunt, ornamenta sua concedant necesse est.* Sententia requirit ut quemadmodum ostenditur quid facientes amissuri sint auctoritatem qui reciperarunt, sic quoque demonstretur quid iisdem faciendum sit, ut in perpetuum possint eam obtinere. Forma quoque orationis eo ducit ut quaedam intercidisse existimemus. Nam sententiam hypotheticam adversativam *sin* — *approbabunt* quo referre possimus frustra circumspicimus. Si recte vidi, post *poterunt obtinere* quaedam omiserunt librarii in eam sententiam dicta quam supra significavi.

Neque magis integra sunt in § 141 seq. *Idcircone expergecta nobilitas armis atque ferro rem publicam reciperavit, ut ad lubidinem suam liberti servulique nobilium bona fortunasque nostras vexare possent? Si id actum est, fateor me errasse, qui hoc maluerim; fateor insanisse, qui cum illis senserim; tametsi inermis, iudices sensi.* Quae tamen minori negotio restitui posse videntur: *fateor insanisse, qui cum illis senserim, ut, tametsi inermis, iudices, sensi.*

Orationes a Cicerone de privatis controversiis habitas iuris consulti tamquam rem suam vindicare solent, ac proprium suum officium et munus in iis interpretandis versari contendunt. Equidem contra non agam, nec iure aut iudicio amissam possessionem reciperare conabor. Timide adeo nunc ac dubitanter in litigiosum praedium ingredior et tantum ut usurpandi causa ex iure civili surculum defringam; quod ut peregero non diutius commorabor.

ORATIO PRO P. QUINCTIO.

§ 48. Naevius, qui alia omnia ante experiri deberet quam invidioso iudicio certare cum homine necessario, neque boni viri tenuisse institutum arguitur neque summi officii servasse rationem. *Vadimonium sibi ait esse desertum. Antequam doceo id factum non esse, libet mihi, C. Aquili, ex officii ratione atque ex omnium consuetudine rem ipsam et factum simul Sex. Naevii considerare. Ad vadimonium non venerat, ut ais, is, quicum tibi affinitas, societas, omnes denique causae et necessitudines veteres intercedebant. Ilicone ad praetorem ire convenit? Continuone verum fuit postulare ut ex edicto bona possidere liceret? Ad haec extrema et inimicissima iura tam cupide decurrebas, ut tibi nihil in posterum, quod gravius atque crudelius facere posses, reservares?* Extrema, sicuti nunc eduntur, certe oratione interrogativa comprehendi non debebant. Nam non necessario ad extrema iura Naevium decucurrisse in re et facto positum est, idque ipsum est quod adhibita quasi formula bonitatis fieri oportuisse negatur. Sublata autem interrogatione eminebit quid incommodi habeat tradita lectio. Nam ita oratio a disceptatione officii, quae modo inchoata est, ad rei demonstrationem transfertur, continuoque dimittitur id quod ad considerandum propositum est. Pro *decurrebas* Ciceronem scripsisse arbitror infinitivum *decurrere* cum verbo eiusdem generis coniunctum, qualia in superioribus sunt *convenit* et *verum fuit*, v. c.: *tam cupide decuit decurrere*, aut: *t. c. decurrere debuisti*, aut quae huiusmodi plura excogitari possunt. Ita ex superioribus retinenda erit enunciandi forma interrogativa, quam in vulgata lectione reprehendi.

§ 54. Naevius, qui in rebus minimis ne circumveniretur statim ad hominem iuris peritum currere soleret, hic, quum ius amicitiae, societatis, affinitatis ageretur, cupiditate occaecatus tam praecipiti celeritate rem ad praetorem detulit, ut ne consulendi quidem spatium sibi dederit. *Ego pro te nunc hos consulo —. Quaero abs te, C. Aquili, L. Lucili, P. Quinctili, M. Marcelle: Vadimonium mihi non obiit quidam socius et affinis meus, quicum mihi necessitudo vetus, controversia de re pecuniaria recens intercedit. Postulone a praetore, ut eius bona mihi possidere liceat, an cum Romae domus eius, uxor, liberi sint, domum potius denuntiem? Quid est quod hac tandem de re vobis possit videri? Profecto si recte vestram bonitatem atque prudentiam cognovi, non multum me fallit, si consulamini, quid sitis responsuri: primum, exspectare, deinde, si latitare ac diutius ludificari videatur, amicos convenire, quaerere quis procurator sit, domum denuntiare. Dici vix potest, quam multa sint, quae respondeatis ante fieri oportere, quam ad hanc rationem extremam necessariam devenire.* Non constat mihi Ciceronem interposuisse *si consulamini*; ipse enim supra consultoris personam suscepit. Extrema *quam ad hanc rationem necessariam devenire* varie correctores et veteres et recentiores tentasse video. Aliis placuit *extremam ac necessariam*, aliis *e. nec n.*, aliis *extremam necessariamque*, aliis denique *quam ad hanc rem extremam necessarium sit devenire.* Coniicio antiquam lectionem fuisse *q. a. h. r. extremam necessario devenire.*

§ 97. Duo ex libris Parisinis in apparatu Kelleri habent: *obsecravit per fratris sui cinerem*; ceteri, quos editores ad unum omnes sequi video: *per fratris sui mortui cinerem.* Equidem additamento libenter careo. In Leid. 50, quem librum in superioribus capitibus saepius commemoravi, *mortui* in verborum serie non exstat, sed post suppletum est.

ORATIO PRO Q. ROSCIO COMOEDO.

§ 6. *Quod si eandem vim diligentiam auctoritatemque habent adversaria quam tabulae, quid attinet codicem instituere — ? Sed si, quod adversariis nihil credimus, idcirco codicem scribere instituimus, quod etiam apud omnes leve et infirmum est, id apud iudicem grave et sanctum esse ducetur.* Non intelligo quo sensu *etiam* h. l. ponatur. Legendum est: *quod tam apud omnes leve est.*

§ 12. *Eundemne tu arbitrum et iudicem sumebas? eidem et largitionem remittebas et eundem in angustissimam formulam sponsionis concludebas?* Contra proprietatem sermonis Latini pronomen *idem* in huiusmodi syntaxi iteratur. Zeugma *eidem — et remittebas et — concludebas* non durius est quam: *ego una quaque de re dicam et diluam* (Or. pro Cluentio. § 6) et alia.

§ 22. *HS. IↃↃↃ Q. Roscius fraudavit Fannium. Qua de causa? Subridet Saturius, veterator, ut sibi videtur. Ait propter ipsa HS. IↃↃↃ. Video: sed tamen, cur ipsa HS. IↃↃↃ tam vehementer concupierit, quaero. Nam tibi, M. Perperna, C. Piso, certe tanti non fuissent, ut socium fraudaretis: Roscio cur tanti fuerint, causam requiro. Egebat? Immo locuples erat. Debebat? Immo in suis nummis versabatur.* Etiam qui parvulam pecuniam in arca habet in *suis nummis* versatur. Quod si tantum de Roscio affirmatur et nihil amplius, non satis firmiter impelluntur iudicum animi. Nam etiamsi nihil debebat, potuerat Roscius propter rei nummariae angustias concipere fraudem. Causa autem postulat ut in summa ille nummorum facultate fuisse dicatur. Id Ciceroni Verr. IV. § 11. est *in suis nummis multis esse.* Simile quid in nostro loco prope necessarium est. Itaque post *nummis* suspicor *multis* intercidisse: *Immo in suis nummis multis versabatur.*

ORATIO PRO M. TULLIO.

§ 22. Fundum habebat in agro Thurino M. Tullius, cui fundo affinis erat P. Fabius. Inter hos controversia est de agro quodam. Appellat Fabius Tullium, qui ad villam erat. Vadimonium promittitur. Discedunt. Proxima nocte servi Fabii armati in agrum litigiosum irrumpunt, servos Tullii occidunt, tectum villamque disturbant. Haec res atrox et repentina nuntiatur Tullio. *Tullius statim dimittit ad amicos quorum ea vicinitate tum illa bona atque honesta copia praesto fuit.* Manifesto corrupta sunt *ea vicinitate tum illa*; sed medicinam morbo imbecilliorem adhibere videntur qui *ei* pro *ea* scribi iubent. Mihi in mentem venit legendum esse *ex vicinitate Thurina*, ut in Or. pro C Rabirio § 8 est *Campana vicinitas.* Thurium, Thurinus et similia non raro in libris sine aspiratione scribuntur.

ORATIO PRO A. CAECINA.

§ 6. *Ego mihi sic persuadeo, recuperatores, non vos tam propter iuris obscuram dubiamque rationem bis iam de eadem causa dubitasse, quam, quod videtur ad summam illius existimationem hoc iudicium pertinere, moram ad condemnandum anquisisse, simul et illi spatium ad sese colligendum dedisse.* Iudex qui moram ad condemnandum anquirit parum religiose facere censendus est, neque id videtur sine animi offensione ei posse obiici, nisi additur excusatio lenitatis, quod ei videretur iudicium ad famam alterutrius litigantium pertinere. Itaque praefero lectionem unius libri Kelleriani *videretur*, ut causa dilatae condemnationis in humanitate iudicum non in cuiuslibet iudicio posita fuisse dicatur.

§ 38. *Cui non perspicuum est, ad incertum revocari bona, fortunas, possessiones omnium, si ulla ex parte sententia huius interdicti deminuta aut infirmata sit? si auctoritate virorum ta-*

lium vis armatorum hominum iudicio approbata videatur, in quo iudicio non de armis dubitatum, sed de verbis quaesitum esse dicatur. Libri omnes praeter Taurinensem: *si in auctoritate*, sed multis modis corrupte: *sim auctoritate, se in a., sic in a.* Editores a Lambino usque *in* eiiciunt, ego ante *iudicio* transpono: *in iudicio approbata.* Uti hodie editur, sententia relativa, quamquam iteratur nomen antegressum, aliam rem refert quam nomen ad quod pertinet. Nam *vis iudicio approbata*, significat vim *sententia iudicum* approbatam esse; verum *in quo iudicio dubitatum est*, indicat dubitatum esse in *disceptatione forensi*, quae fit apud iudices. Praepositionem in archetypo primum omissam tum in margine suppletam recentiores librarii partim omiserunt, partim in verborum seriem perverse restituerunt.

§ 47. Negabat adversarius praetoris interdicto de vi hominibus coactis armatisve se teneri, quod nemo occisus neque vulneratus esset. Luculenter respondet Cicero quum alia plura, tum: *Cum de iure et legitimis hominum controversiis loquimur et in his rebus vim nominamus, pertenuis vis intelligi debet. Vidi armatos quamvis paucos: magna vis est; decessi unius hominis telo proterritus: deiectus detrususque sum.* Non vidit qui *magna* interpolavit urgeri adversarium ipsis verbis interdicti: *unde tu* VI DEIECISTI. Cf. §§ 88. 91. Or. pro Tullio § 44. Nec sine causa cum *deiectus* in loco nostro coniungitur *detrusus: nam eo verbo antea praetores in hoc interdicto uti solebant.* § 49. cl. Or. pro Tullio § 29. Praeterea non attendit idem, vidisse armatos homines paucissimos Ciceroni esse vim pertenuem. Nam ponitur id pro exemplo ad demonstrandum etiam pertenuem vim in iure vim esse. Igitur consentaneum est dicere: armatos vidisse vis est; sed contra rationem contenditur magnam eam esse vim: nisi forte concedendum est pertenuem vim, magnam vim esse.

§ 95. *At enim Sulla legem tulit. Ut nihil de illo tempore, nihil de calamitate rei publicae querar, hoc tibi respondeo adscripsisse eundem Sullam in eadem lege, si quid ius non esset*

rogarier, eius ea lege nihilum rogatum. Quid est quod ius non sit, quod populus iubere aut vetare non possit? Ut ne longius abeam, declarat ista adscriptio esse aliquid. Vidit Lambinus legendum esse: *quod rogari ius non sit.* Tum responsum: est aliquid, facit ut suspicemur rogatum esse: *Ecquid est quod rogari ius non sit?*

Ἐσχατόγηρως CORRUPTUM. Ἐσχατογηροῦν VERBUM NIHILI.

Apud Graecos argenteae aetatis pro *γέρων εἰς τὸ ἔσχατον* saepe *ἐσχατόγηρως* legitur. Videtur ea forma procedente tempore in desuetudinem abiisse, unde factum est ut librarii sequiorum temporum vocabulum sibi inusitatum et incognitum variis modis corrumperent. Attulit huius rei exempla quaedam Dindorfius ad Steph. Thes. in v. Eiusdemmodi vitium Stobaei libros omnes obsidet in Floril. 10, 62. ubi legitur: *Σιμωνίδης ἐρωτηθεὶς διὰ τί ἐσχάτου γήρως ὢν φιλάργυρος εἴη*, sed legendum esse vides *ἐσχατόγηρως ὤν.* Multo etiam foedius peccatum est in Papyro Taurinensi apud Peyron. Part. I. p. 40, 29. unde Hasius Stephani Thesauro inseruit formam: Ἐσχατογηρόω ex his verbis sumtam: *προβεβηκότος ἤδη τοῖς ἔτεσιν καὶ ἐσχατογηρώσοντος*, id est, ipso interprete: *quum sit in extremam senectutem* brevi *delapsurus.* Quo minus sit absurda sententia etiam furtim additum *brevi* prohibere non potest: sed verbum ipsum *ἐσχατογηροῦν* istiusmodi est, ut Hasium, qui hanc formam Graecam esse serio credidit, aliquid traxisse credam ex Burnovio, cuius *ἀπαιδευσίαν* in Graecis Litteris non satis animadvertisse videtur. Equidem illi lubenter Dubnerum, communem amicum, iudicem fero, ni legendum sit *καὶ ἐσχατόγηρω ὄντος*, et verbum nihili cum aliis quibusdam eiusdem farinae, quae Stephani editionem Parisiensem commaculant, e Graecitatis gaza sit eliminandum.

C. G. C.

LECTIONES TULLIANAE.

SCRIPSIT W. G. PLUYGERS.

CAPUT VII.

In nullo fortasse veterum scriptorum monumento felicius elaboravit doctorum hominum sollertia, quam in iis libris emendandis qui continent Ciceronis orationes tres de lege agraria. Quod si post multam et indefessam operam, quam inde a renatis litteris ad hanc usque recentem memoriam tot viri in nostra arte clari in haec volumina purganda contulerunt, impedita saepe etiamnunc eorum videtur lectio et lubrica multis locis atque incerta interpretatio, si quis propterea minus commode aut de ipsa arte aut de artificum facultatibus sentiat, ne mihi iste veteres libros inspiciat, et, nisi eorum numero se aggregavit qui quae se assequi posse desperent contemnere se simulant, mecum artem suspiciet quae sola excellentissimi ingenii reliquias in tanto naufragio colligere et disponere potuit, eruditamque admirabitur eorum virorum sagacitatem, qui in tantis tenebris ac sordibus et sententiam scriptoris perspexerunt et orationem ad pristinum suum splendorem reduxerunt. Nam hoc vere dici potest: si in hodiernis harum orationum editionibus plura supersunt vitiosa et corrupta, quam in rerum ubertate et verborum copia, quibus hoc Romanae eloquentiae monumentum egregie est instructum atque ornatum, aequo animo ferri posse videatur, in libris manu scriptis nulla ferme pars est quae sine offensione legi aut etiam intelligi possit, nisi interpretationem praecesserit vel potius comitetur emendata lectio. Ergo qui boni viri institu-

tum tenere velit, quae a superioribus ingeniose reperta inveniat iis candide et grato animo utetur: sin vero quid ab iisdem praetermissum aut minus bene administratum viderit, non morose expostulabit, sed errata corriget si poterit omissaque supplebit.

Atque antequam ipse ad emendandas has orationes accedam, lubet mihi paucas quasdam ex magno numero egregias aliorum emendationes excerpere et in lucem proponere. Ita grati animi officium cumulatius persolvam, utilitatemque mihi praebitam quanta possum ego claritate rependam. Et versabuntur mihi ante animum exempla quae quamquam me assequi posse diffidam imitari tamen studeam: aliosque eadem dedocebunt artem despicere quae sola effecit, ut scriptores quos admirari sese ac diligere praedicant, etiam possint, si quando legant, intelligere atque interpretari.

In his emendationibus proponendis intra fines libri II me continebo ordinemque sequar ipsius orationis quam egregie illustrare videntur. Librorum lectionem corruptam et castigatam a criticis lectionem sine commendatione, quae inepta, vel laudatione, quae superba videri possit, quam brevissime potero exponam.

§ 32. Rullus decem viris ex lege sua constituendis *finitores ex equestri loco ducentos in annos singulorum stipatores corporis constituit eosdem ministros et satellites potestatis.*

Paratum erat παραδιόρθωμα *in annos singulos*, idque exhibent libri veteres omnes praeter Erfurtensem. Veram lectionem invenit Mommsenius: *vicenos singulorum stipatores.* In archetypo *vicennos* scriptum fuisse suspicor.

§ 44. *Quod si Alexandria petebatur, cur non eosdem cursus hoc tempore, quos L. Cotta L. Torquato consulibus cucurrerunt? cur non aperte, ut antea? cur non item, ut cum decreto et palam regionem illam petierunt? an quietis iis qui per cursum rectum regnum tenere non potuerunt nunc taetris tenebris et caligine se Alexandriam perventuros arbitrati sunt.* Lauredanus: *ut cum directo:* Gulielmus, *an qui etesiis qui per c. r.* qui duo

viri ita emendationem huius loci egregie inchoasse censendi sunt.

§ 79. Agrum Campanum Rullus *in iugera dena describat abusura. Nam usque ad Arniensem nomina vestra proponat.* Ita liber Vossianus F. 91, qui mihi ante oculos est: qui liber plerumque cum Italis in appendice Orelliana conspirat, sed habet tamen quaedam propria ac sua, ut eius testimonium per se sit ponderandum, non ceterorum librorum auctoritate contineatur. Hic vero nulla littera ab eo discedunt ceteri omnes. Lauredanus: *describat; a Suburana usque ad Arniensem.*

Nomen proprium ingeniose et docte retractum mihi in mentem revocat praeclaram correctionem in oratione pro Caecina § 87. *Verbum* UNDE *utrumque declarat, et ex quo loco et a quo loco. Unde deiectus est Cinna? Ex urbe. Unde deiecti simus? Ab urbe. Unde deiecti Galli? A Capitolio. Unde qui cum Graccho fuerunt? Ex Capitolio.* Nemo non vidit corruptum esse *unde deiecti simus.* Itaque correxere certatim, alius *unde deiecti Poeni*, alius *unde deiecti Tusci*, alius *unde deiectus Carbo*, alius *unde deiectus Lepidus*, alius, iam melius et quod sententiam et quod orationem attinet, *unde Samnites.* Hic vero videre licet quid intersit inter coniecturam et correctionem. Nam postquam Baiterus veram lectionem *unde Telesinus* reperit, quis non abiiciet commenta ceterorum. Neque tamen in nostris studiis divinationem et coniecturam alto supercilio contemnendas esse arbitror. Nam primum vera et antiqua lectio per librariorum et correctorum culpam saepe ita penitus deleta est, ut ne tenuissimum quidem eius vestigium supersit; in quibus locis ultra progredi non datur quam ut probabilia videamus: hoc autem fit coniectura et divinatione. Deinde non ita rarum esse puto, ut quod alius quamquam non vere sed tamen cum ratione et arte coniecerit, id alium quasi ad ipsam veritatem perducat. Quis enim diiudicabit, (quod ne ipsum quidem virum clarissimum facere posse credo) an Baitero Telesini venisset in mentem, si non ad hanc partem rerum Romanarum Pantagathi *unde Samnites* animum eius advertisset. Ceterum in corrupta lectione libri Tegernseensis scripsi *deiecti simus;* quamquam Baitero confirmanti hunc li-

brum praebere *sinus* facile ac libenter credo. At persaepe in hoc concursu litterarum (*imu*) lineola omittitur, ut non tam quid scripserit librarius quaerendum esse videatur, quam quid scribere in animo habuerit. Quis autem dubitare potest quin hic cogitaverit ad participium *deiecti* adcommodare verbum substantivum *simus*? Neque minus certa erit emendatio *Telesinus*, si ita fortuitum subtraxero firmamentum, quod in scriptura *sinus* casus praebuisse videtur. Sed revertor ad orationem de lege agraria II.

§ 92. *Haec consilia maiorum M. Bruto — reprehendenda visa sunt, neque te, P. Rulle, omina illa M. Bruti atque auspicia a simili furore deterrent* (scil. ne Capuam coloniam deducat). *Nam et ipse qui deduxit, et qui magistratum Capua et Locreunti ceperunt — omnes acerbissimas impiorum poenas pertulerunt. Capua et Locreunti* liber Voss. Quid ceterorum librorum portenta commemorare attinet? *Locreanti*, *locrearili*, *locare ante.* Egregie correxit Turnebus: *qui magistratum Capuae illo creante ceperunt.*

§ 96. *Huc* (Capuam) *isti decemviri cum modo colonorum ex lege Rulli deduxerint, centum decuriones, decem augures, sex pontifices constituerint, quos illorum animos, quos impetus, quam ferociam fore putatis? Modo* in libris manu scriptis est *mō*, si unam lineolam addis habebis *nuō* i. e. *numero.* Quid porro frequentius, quam ut *cum* adverbium temporis relativum cum praepositione confundatur? ex qua confusione nasci solent correctiones scilicet, ut nomina ad praepositionem accommodentur. Satis ergo probabilis est emendatio editionis Aldinae *cum numerum colonorum deduxerint?* Et tamen solum verum esse Lauredani *cum quinque millia colonorum — deduxerint* vel numeralia ceteris nominibus adiecta demonstrant. Ergo $\overline{mo}$ natum est ex $\overline{\text{ɪↄↄ}}$.

§ 102. *Non modo vos eritis in otio qui semper esse volueratis, verum etiam istos quibus ociosi ocium fecissemus atque ociosos reddam. Etenim illis honores, potestates, divitiae ex*

tumultu atque ex dissensionibus civium comparari solent: vos quorum gratia in suffragiis consistit, libertas in legibus. Hos in iudiciis et aequitate magnos timores familiares in pace omni ratione ocium tenere debetis. Tam et si ei qui propter desidiam in ocio vivunt tamen in sua turpi inertia capiunt voluptatem sub ipso ocio quo vos fortunam regitis. Si hunc statum quem habetis esse non ignoravi non quaesitum, sed vita partum ocium tenueritis. Ita libri qui proxime ad veram lectionem accedunt; nam *honos in iudiciis*, quae unius libri lectio est, non magis verum est quam *hos in iudiciis.* Ussingius: *verum etiam istos quibus odio est otium aeque otiosos reddam.* Natum est *ociosi* ex *odiost: fecissemus* correctoris in corrupta lectione supplementum est. In sequentibus Lauredanus: *vos quorum gratia in suffragiis consistit, libertas in legibus, honos in iudiciis et aequitate magistratuum, res familiaris in pace. Honos*, ut dixi, adhuc medicum exspectat, cetera verissime. In postremis Lambinus pro *Tam et si ei* scripsit. *Nam si ii.* Cetera praeclare restituit Madvigius: *Nam si ii qui propter desidiam in otio vivunt tamen in sua turpi inertia capiunt voluptatem ex ipso otio, quam vos fortunati eritis, si hunc statum, quem habetis [esse] non ignavia [non] quaesitum sed virtute partum, [otium] tenueritis.* Quae uncinis circumscripta interposui, a librario interiecta esse apparent, ut verba corrupta et divulsa speciem quamdam orationis praeberent.

Haec quum scribo admiror incredibilem horum virorum et prope divinam ingenii vim, quae tantas tenebras tam clara luce collustrare potuit: sed simul cogitatio animum subit me committere ut aut stultus et inconsideratus videar, qui emendationem harum orationum aggressurus excellentissima quaeque aliorum inventa sedulo conquiram et in luce ponam, ad quae tamquam ad exempla mihi a memet ipso proposita exigantur quae elaboraverim ego; aut arrogans et temerarius iudicer, qui cum nobilissimis viris in certamen venire non verear meumque ingenium cum illorum excellenti praestantia comparari posse putem. Ego vero nihil peius odi quam temerariam ac superbam arrogantiam: neque etiam ita me mei poenitet ut stultum et inconsideratum me esse confitear. Itaque exem-

pla proposui non ad quae alii meam operam exigerent, sed quae ipse mentis oculis intuerer, facultate me adaequare posse desperarem: nec mihi cum quoquam certamen institui, »sed par est omnes omnia experiri qui res magnas et magno opere expetendas concupiverunt. Quod si quem aut natura sua aut illa praestantis ingenii vis forte deficiet, aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis, teneat tamen eum cursum quem poterit. Prima enim sequentem honestum est in secundis tertiisque consistere." His ego confirmatus, quae verissime scripsit Cicero ad Brutum, bono animo experiar quid in emendandis orationibus de lege agraria efficere possim, aequi iudicis bonique viri esse existimans ut quum summa admiretur inferiora tamen non contemnat.

ORATIO DE LEGE AGRARIA I.

IN SENATU KAL. IANUARIIS.

§ 1. Satis constat totam hanc legem agrariam comparatam fuisse adversus Pompeii in re publica dominationem. Quaerebant imperii opportunitatem Crassus, Caesar ceterique factionis popularis principes, ut ipsi quoque milites haberent quos Pompeii exercitibus opponerent. Hinc acerrime iidem contendebant populo Romano regis Alexandrini hereditatem esse cernendam, quam hereditatem sine vi ac bello adiri non posse egregie intelligebant. Neque id tum primum eos machinatos esse docet Cicero in or. II. § 44, quem locum supra scripsi, et Suetonius in Caesare c. 11: *conciliato populi favore* (scil. ludorum magnificentia quos aedilis curulis fecerat iisdem consulibus quos Cicero in hac re commemorat) *tentavit per partem tribunorum, ut sibi Aegyptus provincia plebiscito daretur, nactus extraordinarii imperii occasionem, quod Alexandrini regem suum, socium atque amicum a senatu appellatum, expulerant, — nec obtinuit adversante optimatium factione.* Ad hunc Caesaris conatum pertinet quoque locus in hac oratione § 1: *Dabitis igi-*

tur Alexandriam clam petentibus iis quibus apertissime pugnantibus restitistis, in quo legendum est *oppugnantibus*, ut duo verba idem obiectum habeant *Alexandriam.*

§ 2. seqq. intelligi non posse puto nisi statuamus Ciceronem, sicut in contione (Or. II. § 48.) per praeconem, ita hic in senatu per se ipsum ex libello legis (cf. II. § 13.), quem in manibus haberet, recitasse nominatim fundos publicos, quos Rullus venire iuberet. Itaque ego hanc partem orationis in hunc modum conformatam fuisse suspicor: *Agros emi vult qui dividantur: quaerit pecuniam. — Exspecto quid tribunus plebis vigilans et acutus excogitet. Veneat, inquit, silva Scantia.* (Haec primo loco in tabula posita fuisse videtur: Cf. Or. II. § 47.) *Utrum — iudicabuntur. Vendit Italiae possessiones ex ordine omnes.* (Sequuntur nomina praediorum publicorum in Italia, quibus omnibus enumeratis subiungitur:) *Sane est in eo diligens; nullam enim praetermittit. Persequitur in tabulis censoriis totam Siciliam.* (Sequitur enumeratio vectigalium Siculorum quam his verbis interrumpit:) *Nullum aedificium, nullos agros relinquit*[1]*!* (Absolvitur enumeratio. Continuo subiunguntur, quae neminem recte interpretari posse credo, nisi vere me de hoc loco sentire concedat:) *Audistis auctionem populi Romani proscriptam a tribuno plebis, constitutam in mensem Ianuarium, et, credo, non dubitatis quin idcirco haec aerarii causa non vendiderint ii qui armis et virtute pepererunt, ut esset quod nos largitionis causa venderemus.* Sed legendum est: *non dubitastis*: ipsam auditionem, nullo meditandi spatio interiecto, hoc iudicium insecutum est, et uno eodemque temporis momento patres conscripti audisse et cogitasse censendi sunt. Simili errore in § 23. liber Erlangensis praebet: *Errastis — qui speratis* pro *sperastis.*

Hoc unum addo. Illam vectigalium recitationem, quam supra statui, consului, ut in re patribus conscriptis nondum sa-

---

[1]) Eodem modo in Oratione III § 7. orator sua verba inter verba legis interponit: *qui post Marium et Carbonem consules agri, aedificia, lacus, stagna, loca, possessiones — caelum et mare praetermisit, cetera complexus est — publice data, assignata, vendita, concessa sunt.* etc.

tis cognita, prope necessariam fuisse puto. Etenim habita est haec oratio ipsis Kalendis Ianuariis. Cf. Or. II. § 6. Tribuni plebis, qui legem agrariam ferebant, magistratum inierant a. d. IV Idus Decembres proximas, nec statim primis diebus magistratus sui legem proposuerant. Vid. Or. II. § 13: *Ineunt tandem magistratus tribuni plebis: contio exspectatur P. Rulli, quod et princeps erat agrariae legis et truculentius se gerebat quam ceteri. — Legem hominis contionemque exspectabam. Lex initio nulla proponitur: contionem in primis advocari iubet. — Aliquando tandem me designato lex in publicum proponitur. Concurrunt iussu meo plures uno tempore librarii. Descriptam ad me legem afferunt.* Ita pauci dies superfuerunt quibus senatores legem cognoscere potuerunt, quam plurima capita continuisse constat ac longissimam fuisse ex ipso argumento conficitur: quotus quisque igitur in curia fuisse putandus est, qui aut describendi curam adhibuisset aut cognoscendi diligentiam, praesertim in hilaritate Saturnaliorum ceterorumque dierum festorum, qui post Idus Decembres inciderunt. Ergo consul, si Kalendis Ianuariis intelligi sese a senatoribus voluit, non tantum de lege disputare, sed ipsam legem quasi in curia proponere eamque partim recitare coactus est. Ceterum, quoniam locum ex Or. II. supra scripsi, facere non possum quin commemorem Kayseri coniecturam ingeniosissimam. In omnibus libris pro *contio exspectatur P. Rulli*, scriptum est *concio tandem exspectata P. Rulli.* Excogitavit v. d.: *Ineunt tandem magistratus tribuni plebis concitata iam pridem exspectatione P. Rulli, quod* etc.

§ 5. Praeter bona publica in Italia et Sicilia *iubent venire agros Attalensium atque Olympenorum, quos populo Romano P. Servilii fortissimi viri victoria adiunxit; deinde agros in Macedonia regios, qui partim T. Flaminini partim L. Pauli, qui Persen vicit, virtute parti sunt: deinde agrum optimum et fructuosissimum Corinthium, qui L. Mummii imperio ac felicitate ad vectigalia populi Romani adiunctus est.* etc. Lambinus: *quos populo Romano* pro librorum omnium *hos p. R.*; Lauredanus: *T. Flaminini* pro *T. Flaminii.* Uterque recte: quamquam hunc solum editores sequuntur. Praeterea deleatur *qui*

Persen vicit. Virorum nominibus brevis rerum gestarum commemoratio adiicitur aut ornandae orationis causa aut ne in multis hominibus eiusdem nominis haereant ii qui audiunt, et errent. Quorum neutrum pertinet ad hunc locum aut ad L. Pauli eximiam claritatem. Quem Paulum, praesertim in regni Macedonici mentione, cogitare poterant patres praeter magnum illum virum qui Persen vicit?

§ 13. Quod ad quemque pervenit pervenerit ex praeda, ex manubiis, ex auro coronario id lex ad decemviros referri iubet. Unus excipitur Pompeius: *sed cui manubias remittit in huius vectigalia invadit. Iubet enim pecuniam, si qua post nos consules ex novis vectigalibus recipiatur, hac uti decemviros. Quasi vero non intelligamus haec eos vectigalia quae Cn. Pompeius adiunxerit vendere cogitare.* Aperitur fraus legis quae generalibus verbis comprehenderet quod unum Pompeium spectaret. Sententiam huius loci non assecutus est qui interpolavit *vendere.* Nam hoc tenendum est, nihil decemviros vendere potuisse nisi quod lex nominatim iuberet. Lex autem ea vectigalia quae instituta forent post Ciceronem et Antonium consules, id est quae nondum erant tum quum lex promulgata est, complecti non poterat. Itaque ne novas opes sibi compararet Pompeius, decemviri quum vectigalium quae nondum instituta essent caput attingere non possent, fructum saltem sibi reservarunt. Neque etiam in Oratione II. quidquam de hac venditione dictum est § 62: *Cavet ut si qua pecunia post nos consules ex novis vectigalibus recipiatur ea decemviri utantur. Nova porro vectigalia videt ea fore quae Pompeius adiunxerit: ita remissis manubiis vectigalibus eius virtute partis se frui putat oportere.*

Ceterum eum esse librariorum morem, ut effingant verba scriptoris ad sententiam quam ipsi sibi animo conformaverint, quum aliunde satis constat, tum novo exemplo confirmabo. In exordio Quinctianae § 3 seq. orator queritur incommodum defensionis, quod ipse qui neque usu satis et ingenio parum posset cum patrono disertissimo compararetur, et praeterea — sed praestat ipsius verba ponere: *et ad me ventum est, qui, ut summa haberem cetera, temporis quidem certe vix satis ha-*

bui, ut rem tantam, tot controversiis implicatam possem cognoscere. Ita quod mihi consuevit in ceteris causis esse adiumento, id quoque in hac causa deficit. Nam quo minus ingenio possum, subsidium mihi diligentiam comparavi: quae quanta sit, nisi tempus et spatium datum sit, intelligi non potest. Extrema recte dicta essent si in hac causa diligentia patroni in iudicium veniret. Nunc inepte et non sine arroganti iactatione ponuntur. Hoc autem orator dicere debuit, in hac causa ne diligentiam quidem adhibere potui, sive ut loquitur pro C. Rab. perd. reo § 6. *diligentiae meae temporis angustiis obstitisti:* quae, nisi tempus et spatium datum sit neque esse neque cogitari potest: i. e. *quae, nisi tempus et spatium datum sit, intelligi non potest.* Eandem vim habet verbum *intelligere* Tuscul. I. § 37: *Tantum valuit error, ut corpora cremata quum scirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, quae sine corporibus nec fieri possent nec intelligi.* Or. pro Caecina § 31: *quibus in rebus vis intelligi potest, si in his non intelligitur?* Hanc vim verbi ignoravit librarius: interpolavit *quanta sit.*

§ 20. In extrema parte incipit novus locus de damno aerarii ex nova colonia Capuam deducenda. Ergo haec a superioribus dissolvenda sunt et cum sequentibus coniungenda. Scribendum a linea: *Atque his colonis agrum Campanum et Stellatem dividi iubet. Non queror deminutionem vectigalium, non flagitium huius iacturae atque damni* etc.

ORATIO DE LEGE AGRARIA II.

AD POPULUM.

In prooemio huius orationis non minus prudenter quam luculenter scripto quum alia admiror, tum imprimis exquisita eorum verborum humanitate et urbana subtilitate delector, quae leguntur non longe a principio: *Mihi, Quirites, apud vos de meis maioribus dicendi facultas non da-*

tur. — De me ipso autem vereor ne arrogantis sit apud vos dicere, ingrati tacere. Nam et quibus studiis hanc dignitatem consecutus sim memet ipsum commemorare perquam grave est, et silere de tantis vestris beneficiis nullo modo possum. Quare adhibebitur a me certa ratio moderatioque dicendi, ut, quid a vobis acceperim commemorem, quare dignus vestro summo honore singularique iudicio sim vos eosdem existimaturos putem qui iudicavistis. Iam mihi haec cum omnibus libris ita scribe: *quare dignus vestro summo honore singularique iudicio sim ipse modice dicam, si necesse erit, vos eosdem existimaturos putem qui iudicavistis:* statim peribit politissimi sermonis elegantia et apta orationis ac numerosa conclusio: sin vero cum editoribus Orellianae II. *si necesse erit* cum sequentibus coniungis, ne commodam quidem sententiam habebis. Quamquam etiam si recte distinguitur structura interpolatorum verborum reprehendenda esse videtur. Nam in membris inter se oppositis si idem subiectum retinetur, pronomen *ipse* ferri non potest, (*ut quid a vobis acceperim commemorem, quae dignus sim ipse dicam*). Neque porro minus mihi dicendi quamdam moderationem adhibere videtur qui beneficia in se collata commemoret, de suis meritis taceat, quam qui beneficiorum commemorationi modicam de se suisque meritis orationem adiungat.

Sed alia ratione praeterea librorum interpolationem oppugnari posse puto. Etenim tenent hoc oratores institutum, ut si quae omnino praetermissuros sese profitentur, in iis commemorandis modici sint, et ne id quidem semper: sin vero modum et moderationem polliceantur, longi et multi ac saepe nimii. Hic vero contra factum est. Modice, si necesse sit, de se suisque meritis orator se dicturum profitetur: non verbum ullum in tota oratione facit de hoc argumento, in quo ceteroquin solet esse disertissimus. Hanc lege et iterum lege, imprimis introitum, quo praecipue verba de quibus agimus spectare putanda sunt; multa videbis de beneficiis populi Romani in oratorem collatis, nihil reperies de studiis ipsius i. e. de meritis, propter quae dignus sibi videatur cui summi tribuantur honores.

§ 9. *Maioribus nostris praecipuam laudem gratiamque debemus, quod eorum labore est factum uti impune in otio esse possemus.* In re praesenti scribendum est *possimus.*

§ 14. Cicero antequam rogationem Rulli oppugnare aggreditur, suspicionem a se amovere studet, quasi in hac re aut commodis plebis Romanae adversetur, aut in tribunos plebis consulare odium gerat. *Omni hoc ratione vobis confirmare possum, Quirites, hoc animo me ad legendam legem cognoscendamque venisse, ut, si eam vobis accommodatam atque utilem esse intelligerem, auctor eius atque adiutor essem. Non enim natura neque discidio neque odio penitus insito bellum nescio quod habet susceptum consulatus cum tribunatu, quia persaepe seditiosis atque improbis tribunis plebis boni et fortes consules obstiterunt et quia vis tribunicia nonnumquam libidini restitit consulari. Non potestatum dissimilitudo sed animorum disiunctio dissensionem facit.* Unde tandem bellum suscipitur nisi ex discidio? Num forte ex concordia et coniunctione animorum? Legendum est: *Non enim naturali quodam discidio.* Supra Lambinus recte correxisse videtur: *Omni hoc asseveratione vobis confirmare possum, Quirites.*

§ 17. Decemviri novis ex lege Rulli coloniis deducendis, ceterisque ex eadem lege rebus administrandis non ab universo populo Romano creabuntur, sed per tribus XVII sorte ductas, ut quem IX tribus fecerint is decemvir sit. *Hic quaero quam ob causam initium rerum ac legum suarum hinc duxerit ut populus Romanus suffragio privaretur? Toties legibus agrariis curatores constituti sunt triumviri, quinqueviri, decemviri: ecquando nisi per XXXV tribus creati sunt? Etenim cum omnes potestates, imperia, curationes ab universo populo Romano proficisci convenit, tum eas profecto maxime quae constituuntur ad populi fructum aliquem et commodum, in quo et universi deligant quem populo Romano maxime consulturum putent, et unusquisque studio ac suffragio suo viam sibi ad beneficium impetrandum munire possit.* Multum praestare arbitror: *ut populum Romanum suffragio privaret.* Sed nullum librum auctorem habeo; in omnibus legitur *privaretur.* Quamquam in huiusce-

modi locis exigua aut nulla est traditae lectionis auctoritas. Nam quum soleret tota *populi Romani* declinatio omissis vocabulorum terminationibus binis aut bis binis literis scribi, penes librarium erat iudicium quid significaret *P. R.* aut *Po. Ro.*; qui si legerit *populus Romanus* necessario subiunxit *privaretur*. Solent enim librarii quae scribunt ad sententiam accommodare quam animo conceperint. Eius rei alterum exemplum praebebit hic idem locus. Nam extrema non intelligi posse videntur, nisi pro *in quo et universi deligant* reponatur *ut et universi deligant*. Coniunctio *ut* ante *et* exciderat; librarius supplevit *in quo*, nihil respiciens nisi quae proxime antecedunt; nam si ad sententiam totius loci attendisset scripsisset fortasse *in quas* vel *in quae*: non recte id quidem sed tamen cum aliqua specie veritatis.

§ 20 seq. Non tantum in decemviris per minorem partem tribuum creandis libertatem et maiestatem populi Romani a Rullo diminui orator queritur, verum etiam eiusdem in his comitiis habendis constitui regnum ac dominationem. *Iubet Rullus homo non cupidus neque appetens habere comitia Rullum. — Sortietur tribus idem Rullus. Homo felix educet quas volet tribus. Quos IX tribus decemviros fecerint ab eodem Rullo eductae hos omnium rerum — dominos habebimus.* Haec mihi impeditam interpretationem habere videntur. In *Sortietur tribus idem Rullus. Homo felix educet quas volet tribus* alterum *tribus* abesse malis, sed sententiam perspicis: Rullus sortitionem faciet XXXV tribuum, educet quas volet XVII. Sequitur: *Quos IX tribus decemviros fecerint ab eodem Rullo eductae.* Num igitur iterum sortietur XVII primo eductas, et ex his IX educet? Nihil minus. Ita enim IX tribus non XVII decemviros creaturae, V non IX facturae essent: *iubet* autem lex *tribunum plebis qui eam legem tulerit creare decemviros per tribus XVII, ut quem IX tribus fecerint is decemvir sit* (§ 16). Quae est igitur illa altera sortitio? Nulla opinor. Nam de sortitione praerogativae nemo cogitabit, neque etiam de ea sortitione, de qua in mentione comitiorum aediliciorum Varro commemorat, de r. r. III. 17. § 1, quam alii ad omnia comitia tributa pertinere arbitrantur, alii collata Cic. pro Plancio § 53. ad sola

aedilicia referunt. Ergo in loco nostro, nisi totum *ab eodem Rullo eductae* abiicitur, participium corrigendum est. Suspicor legendum esse: *ab eodem Rullo vocatae.* Magistratus qui comitiis praeest quum populum in suffragia mittit dicitur tribus intro vocare, ad suffragia vocare, vel etiam simpliciter vocare, ut in loco quem infra ponam. Ipse in hac re discedendi verbo usus esse videtur: iubebat scilicet populum, qui in contione adstabat, ut in suam quisque tribum discederet. Hoc verbum restituendum est apud Asconium ad Cic. Cornel. P. 70: contione peracta, quum id solum superest ut populus sententiam ferat *iubet is qui fert legem dicere* (l. *discedere*)*: quod verbum non hoc significat quod in communi consuetudine erat* (l. *est*)*, de eo loco ubi lex fertur; sed* (*ut*) *in suam quisque tribum descendat* (l. *discedat*)*, in qua est suffragium laturus.* Sed redeo ad nostram orationem. Una igitur erat in lege sortitio; id orator ipse declarat § 22: *Quis legem tulit? Rullus; quis maiorem partem populi suffragiis prohibuit? Rullus; quis comitiis praefuit? quis tribus quas voluit vocavit nullo custode sortitus? quis decemviros quos voluit renuntiavit? idem Rullus; quem principem renunciavit? Rullum.* Id est: quis XVII tribus quas voluit ad suffragia vocavit nullo custode sortitus? Ceterum neminem credo hic editori Orell. II obtemperabit qui, ne auctoritatem libri quem optimum esse iudicasset deserere videretur, pro *vocavit* scripsit *evocavit.*

§ 22. *Optimae leges igitur*, sic pergit orator, *hac lege sine ulla exceptione tollentur. Idem lege sibi sua curationem petet; idem maiore parte populi suffragiis spoliata comitia habebit, quos volet atque in iis se ipsum renuntiabit et videlicet collegas suos adscriptores legis agrariae non repudiabit; a quibus ei locus primus — in praescriptione legis concessus est, ceteri fructus omnium rerum qui in spe legis huius positi sunt communi cautione atque aequa ex parte retinentur.* Quid sit *communi cautione* facere quidlibet non perspicio. Nam si id est pollicitatione et cautione repromittere ut fiat, sive inter se cavere, eiusmodi cautionem nemo communem dicet. Verum sint ita locuti Romani, quid tandem hoc loco cautum esse dicitur? Ut fructus retineantur, an ut aequa ex parte retineantur?

Nimirum ut aequa ex parte retineantur. Ita supererit coniunctio *atque*. Exspecto dum quispiam hunc locum explicabit suamque interpretationem intelligentibus probabit. Interim lego: *a quibus ei locus primus — in praescriptione legis concessus est, celeri fructus omnium rerum — communicantur atque aequa ex parte retinentur.* Id est: primi loci dignitatem Rullo tamquam rem praecipuam atque privatam collegae concesserunt, ceteris bonis quae ex hac lege sperant communiter tamquam socii atque aequa ex parte fruentur.

§ 23. Sequitur: *At videte hominis diligentiam, si aut Rullum cogitasse aut si Rullo potuisse in mentem venire arbitramini. Viderunt ii qui haec machinabantur, si vobis ex omni populo deligendi potestas esset data, quaecunque res esset in qua fides, integritas, virtus, auctoritas quaereretur, vos eam sine dubitatione ad Cn. Pompeium principem delaturos. Etenim quem unum ex cunctis delegissetis, ut eum omnibus omnium gentium bellis terra marique praeponeretis, certe in decemviris faciendis sive fides haberetur sive honos, et committi huic optime et ornari hunc iustissime posse intelligebant.* Comma sustuli post *in decemviris faciendis,* nam sententia est: sive in hoc munere dando spectaretis quibus fidem habere possetis, sive quos honore augere velletis. Sunt haec minuta nec tamen prorsus negligenda. Verum principium huius loci de ingenio Rulli accipi video qui prae stupore animi ne cogitare quidem potuerit. Sed ita dicendum erat, nisi fallor, si Rullo quidquam potuisse in mentem venire arbitramini; vel melius etiam, quoniam eiusmodi reprehensio ingenii non ad certum tempus pertinere solet, si aut Rullum cogitare, aut si Rullo posse quidquam in mentem venire arbitramini. Atque quo diutius locum intueor eo magis de interpretatione dubito. Etenim in hoc dicendi genere, quo et factum alicui denegatur et faciendi facultas, eiusdem verbi iteratio prope necessaria est, nec quisquam, credo, pro: non arbitror Rullum cogitare aut posse cogitare, dixerit: non arbitror Rullum cogitare aut posse ei quidquam in mentem venire. Praeterea in hac sententia duplex *aut* probari non potest. Itaque aliam nec tamen novam interpretandi viam ingressus, qua ducunt praesertim ea quae

continuo sequuntur, haec dicta esse puto, ut animi Quiritium a Rullo, qui tamquam foeneus homo ad tentandum periculum esset proiectus, ad veros leges agrariae auctores transferrentur, Crassum dico, Caesarem, alios. Quodsi recte vidi, sequitur ut locum corruptum esse iudicemus. Nam in hac sententia certe requiritur *excogitandi* verbum. Fortasse scriptum fuit: *si haec Rullum excogitasse, aut Rullo potuisse in mentem venire arbitramini.* i. e. si haec, quae maxime ad Pompeium oppugnandum pertinent, non Crassum aliosve qui Pompeio obtrectare solent, sed Rullum excogitasse arbitramini, aut Rullo potissimum in mentem venire potuisse censetis, ut Pompeio se opponeret, quo deiecto ipse nullum fructum aut dignitatis aut opum sperare potest, illi principem locum in civitate obtinebunt.

§ 23. Cognoscite nunc quae potestas decemviris et quanta detur. Primum lege curiata decemviros ornat. Eam legem ab eo praetore qui sit primus factus ferri iubet. *Sed videte hominis religionem et diligentiam. Vidit et perspexit sine curiata lege decemviros potestatem habere non posse quoniam per IX tribus essent constituti. Iubet ferre legem de his curiatam, praetori imperat. Quam id ipsum absurde nihil ad me attinet. Iubet enim qui primus sit praetor factus eum legem curiatam ferre; si is ferre non possit, qui postremus sit: ut aut lusisse in tantis rebus aut profecto nescio quid spectasse videatur. Verum hoc — relinquamus: ad religionem hominis revertamur. Videt sine lege curiata nihil agi per decemviros posse. Quid postea si ea lata non erit? Attendite ingenium. Tum ii decemviri, inquit, eodem iure sint quo qui optima lege.* Lauredanus *iubet ferri legem de his curiatam*, fortasse recte, quamquam non constat; sed utique legendum est *de iis:* libri *de his* et *de hiis.* Praeterea parum religiose egisse librarios suspicor. Nam *praetori imperat* insiticium videtur. Primum imperandi verbum de lege improprium est. Deinde his verbis interrumpitur simulata demonstratio religionis, quae non in eo cernitur, quod praetorem curiatis comitiis Rullus praeficiat: id enim in sequentibus velut in transcursu tangit orator mox ad propositam diligentiae et religionis demonstrationem reditu-

rus: sed in eo spectatur quod omnino legem curiatam ferri iubeat. Haec non perspiciens librarius, neque intelligens *quam id ipsum absurde* significare absurdum esse modum quo ferri legem curiatam iubeat, scilicet per primum praetorem aut per postremum, interposuit *praetori imperat.*

§ 29. *Reges constituuntur, non decemviri, Quirites; itaque ab his initiis nascuntur, ut non modo cum gerere coeperint, sed etiam cum constituentur, omne vestrum ius, potestas, libertasque tollatur. Gerere* per se nihil significat. Quod si de magistratu aliquo sermo esset traditamque lectionem ita quis defendere vellet, ut contenderet gerendi verbum vim et interpretationem accipere ex constituendi verbo quod opponitur, ferrem fortasse. De regibus vero *regnare* unice verum esse videtur.

§ 30. Sequitur: *At videte quam diligenter retineat ius tribuniciae potestatis. Consulibus legem curiatam ferentibus a tribunis plebis saepe est intercessum: (neque tamen nos id querimur esse hanc tribunorum plebis potestatem, tantummodo si quis ea potestate temere usus est existimamus:) hic tribunus plebis lege curiata quam praetor ferat adimit intercedendi potestatem. Atque hoc cum in eo reprehendendum est, quod per tribunum plebis tribunicia potestas minuitur, tum in eo deridendum* etc. *Existimamus* tam manifesto corruptum est, ut vulgo etiam corruptum esse iudicetur. Itaque non desunt coniecturae. Excogitavit Pantagathus *exaestuamus*, Halmius *exagitamus*, quae perpaucis ita placere credo, ut si quem ultra quaerere videant eum supervacaneum opus facere censeant. Venit mihi in mentem *expostulamus*; sed non habeo exempla quibus confirmem a Cicerone hoc verbum absolute esse positum. Quamquam ut hoc facere eum potuisse existimem me adducunt Verr. III. § 207: *Lugent omnes provinciae: queruntur omnes liberi populi: regna denique omnia de nostris cupiditatibus et iniuriis expostulant.* Tuscul. V. § 14: *Virtutes noli vereri ne expostulent et querantur se a beata vita esse relictas.* Verum quidquid latet in librorum *existimamus* in sequentibus cum Turnebo et P. Manutio scribendum est: *hic tribunis plebis legi curiatae quam praetor ferat adimit intercedendi potestatem.* In codicum le-

ctione *hic tribunus* praecipitur reprehensio, quam orator continuo subiungit et pluribus persequitur.

§ 34. Quae autem est ea decemvirorum potestas, quam regiam orator appellat. *Iudicare per quinquennium vel de consulibus vel de ipsis tribunis plebis poterunt, de illis interea nemo iudicabit; magistratus iis petere licebit, causam dicere non licebit; emere agros a quibus volent et quos volent quam volent magno poterunt; colonias deducere novas, renovare veteres, totam Italiam suis colonis ut complere liceat permittitur; omnes provincias obeundi, liberos populos agris multandi, regnorum dandorum summa potestas datur, cum velint; Romae esse, cum commodum sit, quacumque velint summo cum imperio iudicioque rerum omnium vagari ut liceat conceditur: interea dissolvant iudicia publica, e consiliis abducant quos velint, singuli de maximis rebus iudicent, quaestori permittant, finitorem mittant, ratum sit quod finitor uni illi a quo missus erit renuntiaverit.* Perplacet Lauredani correctio: *emere agros a quibus volent quos volent quam volent magno poterunt.* In sequentibus omnes libri praeter Erfurtensem habent *regnorum vel dandorum.* Non solent librarii sine causa voculas interponere, praesertim quae perspicuam sententiam pessumdent. At ipse tu eos saepe interpolationis arguis. Vero. Sed semper mihi aliquam rationem interpolatio habere videtur, si non idoneam, at rationem tamen. Homines indocti quae in libris quos describerent non intelligebant pro ingeniorum modulis corrigebant, supplebant: qui modulus apud multos tam exiguus erat, ut nonnumquam nobis accidat, ut quid sint secuti intelligere non possimus. Saepe non capiunt quae luce clariora sunt, eaque correctionibus suis obscurant. Saepe verba ita constituunt, ut non sententiam restituant, sed inanem speciem orationis effingant. Sed in his tamen aliqua ratione ducuntur. Hic vero quid excogitari potest, quare cuiquam in mentem venerit *vel* esse interponendum. Ergo longe probabilius est Erfurtensis libri scribam omisisse voculam quae nihil significaret, quam qui ceteros omnes libros scripserunt interpolavisse. Igitur ex pluribus verbis quae partim exciderint unum solum

vel superesse censendum est. In promptu est restituere *regnorum dandorum vel adimendorum summa potestas datur, cum velint* idque iam dudum ab Ernesto factum est. Sed miror neminem offendisse *cum velint.* Nam praeter quod haec ubi nunc sunt posita otiosa sunt, ea est hoc loco orationis conformatio, ut in singulis membris prioris partis periodi primarium verbum in exitu positum sit membrumque concludat: *poterunt — iudicabit; licebit — non licebit; poterunt; permittitur; potestas datur*, (*cum velint*); *conceditur.* Ergo hoc iam satis constat *cum velint* semicolo a superioribus segregandum esse, ut hoc membrum ad cetera accommodetur et in verbum suum exeat. Restat ut videamus quid ipsis iis verbis faciamus. Qua in re tenendum est in sequentibus vim ac pondus sententiae positum esse in oppositis *Romae esse* et *quacunque velint vagari.* Iam facillima ratio possit videri ut legatur: *cum velint Romae esse, cum commodum sit quacunque velint — vagari ut liceat conceditur.* At *Romae esse* primo loco poni debet: praeterea *velint* in utroque inciso positum, sed in partibus quae sibi non respondent, non modo auribus incommode accidere videtur, verum etiam obesse perspicuitati sermonis. Itaque potius crediderim Ciceronem scripsisse: *Romae esse cum commodum sit, cum velint quacunque velint — vagari ut liceat conceditur.* Quamquam ne hoc quidem placet, quum in altero inciso *quacunque velint — vagari* eandem sedem sibi postulet, quam in priori *Romae esse* obtinet. Ergo unum restat ut *cum velint* deleamus, statuentes his verbis olim nescio quem sequentia *cum commodum sit* esse interpretatum. Iam diutius fortasse quam par est in hoc loco commorari videor; necdum eum dimittere possum. Nam in *singuli de maximis rebus iudicent, quaestori permittant* post verbum *iudicent* revoco nomen *iudicium*, ut constet quid quaestori permittatur: *iudicium quaestori permittant.* Pertinent haec ad cognitionem quaestori mandatam.

§ 35. Praeter potestatem illam regiam, de qua supra dictum est, datur decemviris *primum ut liceat ea vendere omnia de quibus vendendis senatus consulta facta sint M. Tul-*

lio Cn. Cornelio consulibus aut postea. (Nam ita recte scripsit Ernestus pro *facta sunt.*) *Habetis unum venditionis genus, quod magnum videri vobis intelligo. Sed attendite animos ad ea quae consequuntur: hunc quasi gradum quemdam atque aditum ad cetera iactum intelligetis.* QUI AGRI, QUAE LOCA, AEDIFICIA. *Quid est praeterea? Multa in mancipiis, in pecore, auro, argento, ebore, veste, supellectili, ceteris rebus. Quid dicam? invidiosum putasse hoc fore, si omnia nominasset? Non metuit invidiam. Quid ergo? Longum putavit et timuit ne quid praeteriret, adscripsit:* ALIUDVE QUID, *qua brevitate rem nullam esse exceptam videtis. Quidquid igitur sit extra Italiam, quod publicum populi Romani factum sit L. Sulla Q. Pompeio consulibus aut postea, id decemviros iubet vendere.* Non apparet quorsum pertineat interrogatio *quid est praeterea?* et enumeratio quae sequitur. Praeterea *quid dicam?* eius est qui rem videt sed de ratione quaerit et deliberat: Hic autem deliberatio proponitur: *invidiosum putasse hoc fore* etc.: quae vero res in deliberationem veniat frustra circumspicitur. Nullam habebit locus obscuritatem si ante *quid est praeterea?* restituimus legis verba *aliudve quid:* QUI AGRI, QUAE LOCA, AEDIFICIA, ALIUDVE QUID. *Quid est praeterea?* In quibus statuendum est *aliudve quid* ita egisse oratorem, ut ad haec verba prae ceteris animos adverteret. Nam haec fere voluisse videtur: »attendite Quirites ad illud *aliudve quid.* Quid enim est praeter agros, loca, aedificia?"

Sed hanc disputationem alio capite absolvam. Spatio, quod superesse video, utar ut locum Ciceronis ex libro I de Inventione § 6. emendatius scribam, quam vulgo edi solet. *Officium* oratoriae *facultatis videtur esse dicere apposite ad persuasionem, finis persuadere dictione. Inter officium et finem hoc interest, quod in officio quid fieri, in fine quid effici conveniat, consideratur. Ut medici officium dicimus esse curare ad sanandum apposite, finem sanare curatione, item oratoris quid officium et quid finem esse dicamus, intelligemus, cum id quod facere debet officium esse dicemus, illud cuius causa facere debet finem appellabimus.* Scripsi *quid effici conveniat,* pro *quid officio conveniat.*

LECTIONES TULLIANAE.

SCRIPSIT W. G. PLUYGERS.

CAPUT VIII.

Superiore capite in emendanda ORATIONE DE LEGE AGRARIA II substiti in § 38. Quo in loco syntaxis sine Accusativo subiecti in: *invidiosum putasse hoc fore* mihi in mentem revocat locum in Or. pro Roscio Amer. quem olim corruptum esse sentiebam, sanare non poteram. Est § 53: »*Exheredare pater filium cogitabat." Mitto quaerere, qua de causa; quaero, qui scias: tametsi te dicere atque enumerare causas omnes oportebat, et id erat certi accusatoris officium, qui tanti sceleris argueret, explicare omnia vitia ac peccata filii, quibus incensus parens potuerit animum inducere, ut naturam ipsam vinceret, ut amorem illum penitus insitum eiiceret ex animo, ut denique patrem esse sese oblivisceretur, quae sine magnis huiusce peccatis accidere potuisse non arbitror. Verum concedo tibi ut ea praetereas, quae cum taces nulla esse concedis. Illum quidem voluisse exheredare certe tu planum facere debes.* Vitiosa emphasis in *Illum quidem* mihi suspicionem corruptelae movebat. Nunc non dubito quin sit legendum: *Illud quidem, voluisse exheredare* etc. Supra pro: *id erat certi accusatoris officium*, scribo: *id erat certe acc. off.*; nam nec qui sit certus accusator satis scio, nec quid sit boni aut certi aut

veri accusatoris officium cogitare possum; accusatoris officium satis intelligo. Nam Latine dicitur *boni pastoris est* et *pastoris officium est*, non *boni pastoris officium est*, et similia. Sed praeter haec vehementer suspicor interpolata esse: *quae sine magnis huiusce peccatis accidere potuisse non arbitror.* De sententia taceo quae est otiosa et languida. Sed *denique* tum poni solet, si quae pluribus exposita sunt in unam sententiam contrahuntur; velut hoc loco patrem se esse oblivisci quasi summatim dicitur et continet »naturam vincere" et »amorem illum penitus insitum ex animo eiicere." Quod si vere disputavi, sequitur ut sententia relativa non ad haec tria pertinere possit, sed tantum summariam sententiam respicere debeat. Ergo scribendum fuerat: *quod sine magnis.* Neque etiam pronomen *huiusce* ferri posse puto. Nam quae praecedunt in genere posita sunt de quolibet patre et de quolibet filio. Sed haec sunt extra negotium quod suscepi.

§ 39. Eo igitur capite legis agrariae, quo quaecunque post Sullam et Pompeium consules publica populi Romani facta sint venire iubentur, omnia ubique locorum decemvirum arbitrio et libidini permissa et condonata sunt. *Commodum erit Pergamum, Smyrnam, Tralles, Ephesum, Miletum, Cyzicum, totam denique Asiam, quae post L. Sullam Q. Pompeium consules recuperata sit, populi Romani factam esse dicere.* Suspicor olim scriptum fuisse *recuperatast* i. e. *recuperata est.* Nam *quae — recuperata est* orator absolute interposuisse videtur, ut demonstraret legis verbis QUOD POST L. SULLAM Q. POMPEIUM CONSULES PUBLICUM POPULI ROMANI FACTUM EST totam Asiam contineri: post eos enim consules hanc provinciam esse recuperatam.

§ 40. *Quid Mytilenae? quae certe vestrae, Quirites, belli lege ac victoriae iure factae sunt, urbs et natura ac situ et descriptione et pulchritudine imprimis nobilis, agri iucundi et fertiles: nempe eodem capite inclusi continentur.* Non agitur de solis Mytilenensium agris, sed de toto agro cum oppido. Nam hoc lege decemviris permittitur, ut vendant quibuscunque in locis videatur et agros et aedificia, cf. § 55. Mox idem ponitur

de Aegypto: non solum agri venibunt, etiam ipsa Alexandria vendetur, cf. § 43. Ergo legendum est: *nempe eodem capite inclusae continentur.* scil. Mytilenae.

§ 41. *Quid Alexandria cunctaque Aegyptus? ut occulte latet! ut recondita est! ut furtim tota decemviris traditur! Quis enim vestrum hoc ignorat, dici illud regnum testamento regis Alexae populi Romani esse factum? Hic ego consul populi Romani non modo nihil iudico, sed ne quid sentiam quidem profero; magna enim mihi res non modo ad statuendum sed etiam ad dicendum videtur esse. Video qui testamentum factum esse confirmet; auctoritatem senatus exstare hereditatis aditae sentio, tum, quando Alexa mortuo legatos Tyrum misimus, qui ab illo pecuniam depositam nostris recuperarent.* Extrema si corrupta esse pluribus demonstrarem, operam perdere iudicarer. Haec ita scribenda esse suspicor: *auctoritatem senatus exstare hereditatis aditae sentio, quoniam Alexa mortuo legatos Tyrum misimus, qui pecuniam ab illo depositam tamquam nostram recuperarent.* Error inde natus videtur quod *tamquam*, olim post *depositam* omissum et margini adscriptum, in archetypo librorum nostrorum *quoniam* sede expulit. Ex *tamquam* factum est *tum quando.*

§ 44. Erant igitur qui Aegyptum ex testamento regis populi Romani factam esse contenderent: alii contra nullum esse testamentum dicebant, nec oportere populum Romanum omnium regnorum appetentem videri. Hac tanta de re decemviri iudicabunt, et utrum iudicabunt ita magnum est, ut nullo modo concedendum sit. Volent esse populares; Aegyptum populo Romano adiudicabunt: regnum sibi parasse reperientur. Iudicabunt Alexandrini regis esse; a populo Romano abiudicabunt: *primum tum populi Romani hereditatem decemviri iudicent, cum vos volueritis de privatis hereditatibus centumviros iudicare? Deinde quis aget causam populi Romani? ubi res ista agetur? qui sunt isti decemviri quos perspiciamus regnum Alexandriae Ptolemaeo gratis adiudicaturos? Quod si Alexandria petebatur, cur non eosdem cursus hoc tempore quos L. Cot-*

ta L. Torquato consulibus cucurrerunt? cur non aperte ut antea? cur non item ut cum directo et palam regionem illam petierunt? an qui etesiis, qui per cursum rectum regnum tenere non potuerunt, nunc taetris tenebris et caligine se Alexandriam perventuros arbitrati sunt? In *primum tum — decemviri iudicent,* particula *tum* significat fieri aliquid quod numquam antea factum sit. Sed ita requiritur: primum tum decemviri iudicabunt, et in sequentibus: quum vos volueritis de privatis hereditatibus *semper* centumviros iudicare. Lege: *primum cur de populi Romani hereditate decemviri iudicent?*

In: *cur non aperte, ut antea? cur non item, ut cum directo et palam regionem illam petierunt* Lauredanum restituisse *directo* pro librorum *decreto* supra vidimus. Sed mirum mihi hoc dicendi genus videtur atque multis ambagibus impeditum, ut pro: cur non directo et palam regionem illam petierunt? dicatur id quod scriptum est. Nec quidquam adiuvat *ut tum*, quae est nonnullorum librorum lectio: nam post generalem praeteriti temporis significationem *antea* oratio ad artiorem eiusdem temporis circumscriptionem redire nequit. Lego: *cur non iterum directo et palam regionem illam petierunt?* Hic ut crebro error errorem peperit. Postquam *directo* in *decreto* abierat, praepositio deesse videbatur; additum est *cum*: postquam ex *iterum item* factum est, ipsa oratio *ut* requirere videbatur.

In sequentibus corrigendis admirabili emendatione praeivisse Gulielmum antea dixi, qui pro: *quietis iis qui per cursum rectum* restituit: *qui etesiis, qui p. c. r.* Sed ita rem affecisse potius quam perfecisse videtur. Nam qui dolo malo verborum obscuritatem quaerunt et aliud se petere palam profitentur, aliud obscure petunt, aptius dicuntur *caecis tenebris et caligine* aliquid facere quam *taetris tenebris et caligine.* Quamquam vehementer suspicor in hoc solo adiectivo corrumpendo non substitisse librariorum fraudem. Nam propria et translata hic ita permixta et confusa sunt, ut vix quemquam reperiri posse putem, qui Ciceronem tam perverse locutum esse credat. Praeterea *regnum* manifesto corruptum est. In re nautica, unde haec omnia translata sunt, navigantes tenere oram, regio-

nem, portum, etiam cursum tenere dicuntur; sed *regnum tenere* quid sit, non facile quisquam docebit. Qui attenderit quid hoc loco orator velit, is intelliget requiri vocabulum quod salva sententia cum nomine Alexandriae permutari possit. Hoc enim dicere oratori in animo est; qui aperte Aegyptum provinciam obtinere non potuerunt nunc eam se clam surrepturos arbitrantur. Id per similitudinem translatisque e re navali verbis potest variis modis proponi. Nam et recte dictum erit: An qui etesiis, qui per cursum rectum portum tenere non potuerunt, nunc caecis tenebris et caligine eo se perventuros arbitrati sunt? neque reprehendenda oratio erit si ita loqui malis: An qui etesiis cursum tenere non potuerunt nunc c. t. et c. se in portum perventuros arbitrati sunt? Sed quis in tantis tenebris lucem praebebit?

§ 46. Verbo tangitur formido, quam apud provinciales habent legationes liberae. At quanto maiorem iniiciet potestas decemviri, qui illum ipsum locum quo venerit publicum populi Romani dicere poterit. *Quanta calamitas populi si dixerit, quantus ipsi quaestus si negarit!* Sine dubio utriusque incisi eadem syntaxis fuit: *quanta calamitas populo.*

§ 47. Iam intellectum est quot res et quantas decemviri vendituri sint. Non est satis. Adhibebunt quoque manus vectigalibus populi Romani. *Sequitur enim caput quo capite ne permittit quidem, — sed plane quasi ea res vobis saluti futura sit ita cogit atque imperat, ut decemviri vestra vectigalia vendant nominatim. Quam tu mihi ex ordine recita de legîs scripto populi Romani auctionem, quam me hercule ego praeconi huic ipsi luctuosam et acerbam praedicationem futuram puto. — Ut in suis rebus, ita in re publica luxuriosus est nepos, qui prius silvas vendat quam vineas. Italiam percensuisti: perge in Siciliam. — Nihil est in hac provincia, quod aut in oppidis aut in agris maiores nostri proprium nobis reliquerunt, quin id venire iubeat.* Editio Aldina *non permittit quidem;* sententia postulat *non permittit tantum.* In Flacciana § 47 simili errore pro *tamen* in plerisque libris legitur *quidem.* Ibi corruptelam libri

demonstrant, quamquam rationem corruptelae non perspicimus. Quidni hic pro *tantum*, quod in libris crebro cum *tamen* confundi constat, *quidem* scriptum sit. In sequentibus dubitatur utrum *quam* eiiciendum sit, ante *tu* an ante *me hercule*. Satis mihi exploratum est haec duo membra non posse coniungi, quorum alterum pertinet ad praeconem, alterum ad populum Romanum. Sed adhuc dubito an *me hercule* primum locum sententiae occupare possit. Eadem me ratio retinet quominus legam: *Nominatim tu mihi ex ordine recita.* Hic quoque ordo verborum displicet, nam *tu* principem locum sibi postulare videtur. Igitur manum abstinendam esse censeo, donec constet, quemadmodum haec in integra oratione cum proximis cohaeserint. Interim post *vendat* incido et *nominatim* ab antecedentibus disiungo, quod vocabulum unum superesse videtur ex tota sententia quae intercidit.

Praeconis recitationem ab oratore interpellari ad invidiam legis editores positis transversis lineolis indicandum curaverunt. Laudo industriam sed requiro diligentiam. Nam in proscriptione bonorum populi Romani primo loco posita erant praedia publica in Italia inque his silva Scantia: vide Or. I. § 3. Huius mentio oratori exprimit indignationem: *Ut in rebus — vineas.* Tum pergit praeco et proscriptionem Italiae absolvit. Ergo post *vineas* ponatur lineola.

§ 54. Praeter Italiae et Siciliae vectigalia multa Rullus per totum imperium Romanum venire iubet. Atque inter haec adiungit regios agros Mithridatis in Paphlagonia, Ponto, Cappadocia. Ita in quibus locis Pompeius etiam nunc bellum gerit, eos agros, quorum penes imperatorem adhuc iudicium et potestas more maiorum debet esse, decemviri vendent. Neque in hoc solum est contumelia. Plus spectant homines: *sperant si concessum sit inimicis Cn. Pompeii cum imperio, cum iudicio omnium rerum, cum infinita potestate, cum innumerabili pecunia non solum aliis in locis vagari, verum etiam ad ipsius exercitum pervenire, aliquid illi insidiarum fieri, aliquid de eius exercitu, copiis, gloria detrahi posse.* Scribe *illis in locis*, scilicet in Ponto, Paphlagonia, Cappadocia ceterisque in quibus

etiam tum bellum erat. Orator hanc eandem rem iterum commemorans § 60: *cuius*, inquit, *non in provinciam, sed in ipsa castra decemviri mittuntur.* Quod ibi est *in provinciam* hic est *illis in locis.*

§ 57. Post capita de agris vendendis sequitur caput de pergrandi vectigali iis agris imponendo, quos publicos populi Romani reliquissent. *Excipitur hoc capite ager in Sicilia Recentoricus: quem ego excipi et propter hominum necessitudinem et propter aequitatem, Quirites, vehementer gaudeo.* Facile excidere potuit vocula quae hic prope est necessaria: *et propter hominum necessitudinem et propter rei aequitatem.*

Sed quae est haec impudentia? pergit orator. *Qui agrum Recentoricum possident vetustate possessionis se non iure, misericordia senatus non agri condicione defendunt. Nam illum agrum publicum esse fatentur, se moveri possessionibus, antiquissimis sedibus ac dis penatibus, negant oportere.* Fateri agrum esse publicum sed negare possessione te moveri oportere insignis impudentia est, nisi te *iure* possidere defendis. Id autem non faciunt agri Recentorici possessores, sed *vetustate* possessionis se defendunt: ergo *se moveri veteribus possessionibus — negant oportere.* Hoc enim sine gravi iniuria non posse fieri quis non dabit?

Ac si est privatus ager Recentoricus, quid eum excipis? sin autem publicus, quae est ista aequitas ceteros etiam si privati sint permittere ut publici iudicentur, hunc excipere nominatim † *qui publicus esse fateatur?* † *Ergo eorum ager excipitur, qui apud Rullum aliqua ratione valuerunt: ceteri agri omnes qui ubique sunt sine ullo delectu, sine populi Romani notione, sine iudicio senatus addicentur.* Quae obelis inclusi adhuc medicum exspectant. In reliquis legendum est: *Ergo eorum ager excipietur — qui — valuerint: ceteri — addicentur.*

§ 58. Erat alia exceptio eo capite quo venibant omnia, quae tegebat eos agros de quibus foedere cautum esset. Scilicet possidebat agros in ora maritima rex Hiempsal quos P. Africanus publicos populi Romani fecerat. Regi per C. Cottam

consulem cautum est foedere. *Hoc, quia vos foedus non iusseritis, veretur Hiempsal ut satis firmum sit et ratum. Quid? cuiusmodi est illud? Tollitur vestrum iudicium: foedus totum excipitur, comprobatur.* In lege sua Rullus foedus per Cottam factum tacite confirmat. Ergo hac lege *foedus totum* non *excipitur*, sed *accipitur et comprobatur.* Nam quod populus suffragiis comprobat et ratum facit id *accipere* dicitur. Vide § 24. *Praesentem profiteri iubet, ne, si accepta lex esset, illum sibi collegam adscriberetis.* § 25. *Viderunt et vident si legem acceperitis, fore uti vitiis omnibus et sceleribus legis Cn. Pompeii praesidium opponendum putetis.*

§ 59 et 60. *Vix iam videtur locus esse qui tantos acervos pecuniae capiat. Auget, addit, accumulat:* AURUM ARGENTUM EX PRAEDA EX MANUBIIS EX CORONARIO AD QUOSCUNQUE PERVENIT NEQUE RELATUM EST IN PUBLICUM NEQUE IN MONUMENTO CONSUMPTUM, *id profiteri apud decemviros et ad eos referre iubet.* Augendi verbum hanc vim habet, ut intelligi nequeat sine notione rei quae augmentum capiat; neque addendi verbum cogitari potest, nisi intelligitur res quae addatur. Ego verbis *addit, accumulat* tertium adiungo cum eadem praepositione compositum *aggerit*, et haec, recepta Klotzii emendatione qui pro librorum *ad quodcumque* reposuit *ad quos id cumque*, cum sequentibus coniungo: tum locum ita distinguo, ut prior pars sententiae in *ex coronario* excurrat, altera pars reliqua comprehendat: *Aggerit, addit, accumulat aurum argentum, ex praeda, ex manubiis, ex coronario; ad quos id cumque pervenit id profiteri — iubet.* Aggerendi verbum quod proprium est de terra in aggerem aggesta optime ad *acervos pecuniae* transfertur.

Hoc capite etiam quaestionem de clarissimis viris, qui populi Romani bella gesserunt, iudiciumque de pecuniis repetundis ad decemviros translatum videtis. Horum erit nunc iudicium, quantae cuiusque manubiae fuerint, quid relatum, quid residuum sit. In posterum vero lex haec imperatoribus vestris constituitur, ut quicumque de provincia decesserit apud eosdem decemviros quantum habeat praedae, manubiarum, auri coronarii profiteatur. Ex librorum tantum non omnium: *Horum erit nul-*

lum iudicium efficio: *H. e. nunc iam iudicium. — In posterum vero* etc.

Hic tamen vir optimus eum quem amat excipit Cn. Pompeium. Unde iste amor tam improvisus ac tam repentinus? qui honore decemviratus excluditur prope nominatim, cuius iudicium legumque datio, captorum agrorum ipsius virtute cognitio tollitur, cuius non in provinciam sed in ipsa castra decemviri — mittuntur —, is excipitur unus ne manubias referre debeat. Iustus verborum ordo restituendus est: *captorum ipsius virtute agrorum cognitio tollitur.*

§ 62. *Pompeius autem hoc animo est, ut quidquid vobis placeat sibi ferendum putet, quod vos ferre non poteritis id profecto perficiat ne diutius inviti ferre cogamini. Verum tamen cavet, ut si qua pecunia post nos consules ex novis vectigalibus recipiatur, ea decemviri utantur.* Dubitari non potest quin *Verum tamen* etc. non ad Pompeium sed ad Rullum referenda sint; sed quod dubitari licet est num Cicero tam abrupte orationem a Pompeio ad Rullum traduxerit. Ante *verum tamen* quaedam mihi intercidisse videntur.

§ 65 et 66. Parta sit pecunia tanta quantam decemviri volent. Quid ea pecunia fiet. Ement agros iidem decemviri quo plebs Romana deducatur. Iam videndum est quibus hominibus omnium rerum et vendendarum et emendarum potestas permittatur. Quum haberet res publica Luscinos, Calatinos, Acidinos, Catones, Philos, Laelios, *tamen huiusce modi res commissa nemini est —. Committite nunc vos, Quirites, his hominibus haec omnia, quos odorari hunc decemviratum suspicamini: reperietis partem esse eorum quibus ad habendum, partem quibus ad consumendum nihil satis esse videtur.* Post *huiusce modi res commissa nemini est* exspectatur: *Committetis*, sive: *Et committetis nunc vos.* Sed locum intactum relinquere praestat, quem non integrum ad nos pervenisse apparet. Etenim *Committite — reperietis* verborum structura cohaerent non re ac veritate sententiae. Nam quales homines sint non reperitur committendo nisi in simulatis virtutibus vitiisque occultis. Hic vero ex vita ante acta et probe cognita ac perspecta

argumentatur non esse committendum. Ergo non dubito quin *reperietis* pendeat a verbo quod cum aliis quibusdam exciderit, quorum haec fuerit sententia: quorum si vitam ac mores spectetis, reperietis etc.

Hic ego iam illud quod expeditissimum est ne disputo quidem, Quirites, non esse hanc nobis a maioribus relictam consuetudinem, ut emantur agri a privatis, quo plebes publice deducantur; omnibus legibus agris publicis privatos esse deductos; huiusce modi me aliquid ab hoc horrido ac truce tribuno plebis exspectasse: hanc vero emendi et vendendi quaestuosissimam ac turpissimam mercaturam alienam actione tribunicia, alienam dignitate populi Romani semper putavi. Haec non magis integra sunt quam superiora. Nam primum, ut taceam de vitiosa syntaxi *agris publicis privatos esse deductos*, falsum est omnibus legibus privatos esse deductos; id factum est *agrariis* legibus omnibus. Excidit adiectivum ante nomen *agris.* Deinde requiro quid consul *ab hoc horrido ac truce tribuno plebis* exspectaverit. Nam privatos deducere in agros publicos lenissimi cuiusque atque cultissimi hominis est, qui moderate cum optimis sentire soleat et plebis commoda cum salute rei publicae coniungere. Alia facere solebant tristes illi atque iracundi tribuni plebis, qui vultu, voce, incessu, cultu, vestitu ab optimis segregabantur iisque bellum indicere videbantur: neque adeo in dandis agris olim spectabatur istorum hominum vis, quam in adimendis. *Antea quum erat a tribuno plebis mentio legis agrariae facta, continuo qui agros publicos tenebant extimescebant.* § 58. Hoc igitur a tribuno plebis truce ac horrido exspectatur, ut agros publicos possessoribus eripiat. Atque in hanc sententiam locum nostrum scriptum fuisse contendo, quamquam ipsa me scriptoris verba restituisse mihi non arrogo: *omnibus legibus agrariis agris publicis* (possessoribus ademtis) *privatos esse deductos.*

Iubet agros emi. Primum quaero quos agros et quibus in locis? Nolo suspensam et incertam plebem Romanam obscura spe et caeca exspectatione pendere. Albanus ager est, Setinus, Privernas, Fundanus, Vescinus, Falernus, Literninus, Cumanus, Casilinas. Audio. Ab alia porta Capenas, Faliscus, Sabinus, Reatinus, Venafranus, Allifanus, Trebulanus. Habes tantam

pecuniam, qua hosce omnes agros et ceteros horum similes non modo emere, verum etiam coacervare possis: cur eos non definis neque nominas, ut saltem deliberare plebes Romana possit, quid intersit sua, quid expediat, quantum tibi in emendis et in vendendis rebus committendum putet? Quidquid a Rullo emetur, si semel pecunia credita fuerit, eadem semper ei habita erit fides. Neque etiam hic venit in deliberationem, quantum sit Rullo committendum, sed quid commodi plebs Romana sit habitura, si tantum Rullo commiserit. Legendum est: *ut saltem deliberare plebes Romana possit, quid intersit sua, quid expediat, quod tantum tibi in emendis et vendendis rebus committendum putet.* In praepositione ante *vendendis* omittenda auctorem sequor librum incertum Torrentii Levini. Sed supra in *coacervare agros* sententia non minus vitiosa est quam locutio. Nam quis acervi similitudinem ad agros latissime continuatos transferet? Verum placuerit Ciceroni ita loqui, quid quaeso voluit intelligi? Etenim coacervare hoc loco nihil significare potest nisi coemere, omnes agros simul emere. Ita habebis praeclaram sententiam hanc: habes tantam pecuniam, qua hosce agros non modo emere, verum etiam omnes simul emere possis. In vetere lectione indaganda hoc mihi tenendum esse videtur, verbum pro quo scriptum est *coacervare* eius generis fuisse, ut significaret aliquid quod multo pluris constaret quam aut ipsa agrorum emtio, aut sola agrorum emtio. Si hoc spectes et quaeras quid pluris sit quam solos hos agros emere, qui sunt enumerati, reperies aliquantum pecuniae requiri, ut eos, coemtis agris qui interiacent, in unam fundi formam regionemque coniungas, id est, ut tantam pecuniam habeas, *qua hosce omnes agros — non modo emere, verum etiam continuare possis.* Sin vero illud consideres quid sit sumtuosius quam ipsa agrorum emtio, nihil damnosius esse invenies quam aedificationem. Ita fortasse suspiceris scriptum fuisse: *qua hosce omnes agros — non modo coemere, verum etiam coaedificare possis.* Nam qui ad Ciceronis genus dicendi attendere solent intelligent quare sit probabile ante *coaedificari* eum posuisse compositum *coemere.*

§ 70 et 71. Ad hanc emtionem decemviralem duo genera

agrorum spectant, quorum unum propter invidiam domini fugiunt, alterum propter vastitatem: *Sullanus ager a certis hominibus latissime continuatus tantam habet invidiam, ut veri ac fortis tribuni plebis stridorem unum perferre non possit. Hic ager omnis, quoquo pretio coemptus erit, tamen ingenti pecunia nobis inducetur.* Stridor, ut fragor, strepitus et similia, non est earum rerum quae numerantur. In numerali *unum* latet fortasse *ac vim.*

Alterum genus agrorum propter sterilitatem incultum, propter pestilentiam vastum atque desertum, emetur ab iis, qui eos vident sibi esse si non vendiderint relinquendos. — Vos vero, Quirites, si me audire vultis, retinete istam possessionem gratiae, libertatis, suffragiorum, dignitatis, urbis, fori, ludorum, festorum dierum, eeterorum omnium commodorum: nisi forte mavultis relictis his rebus atque hac luce rei publicae in Sipontina siccitate, aut in Salapinorum pestilentiae finibus Rullo duce collocari: at dicat quos agros empturus sit, ostendat et quid et quibus daturus sit. Ut vero cum omnes urbes, agros, vectigalia, regna vendiderit, tum arenam aliquam aut paludes emat, id vos potestis, quaeso, concedere? Recte Turnebus: *aut dicat quos empturus sit.* Sed supra *in Salapinorum pestilentiae finibus collocari* corruptum est. Primum non collocantur coloni in finibus alicuius populi, sed in agris. Tum *fines pestilentiae* nihil significat. Quod qui interpretantur: loci graves et pestilentes, non attendunt ii eiusmodi locos tum demum recte dici fines pestilentiae, si certa esset regio qua pestilentia se contineret, cuiusque fines numquam egrederetur ut in alios locos erumperet. Praeterea fines pestilentiae, quae sint Salapinorum, aut cuiusvis populi, ne cogitari quidem possunt. Si sequentia inspicimus apparet quid sententia requirat: in quibus quemadmodum *arena* ad *Sipontinam siccitatem* referendum est, sic *paludes* respicere probabile est id quod de agro Salapino dictum est. Nihil reperio quod omnes traditae lectionis litterarum ductus referat, sed sententiam oratoris exprimere videtur: *in Salapinorum pestilenti uligine.*

§ 75. *Permittit decemviris, ut in omnia municipia, in omnes colonias totius Italiae colonos deducant, quos velint, iisque*

colonis agrum dari iubet. Praestat Italorum librorum lectio: *iisque colonis agros dari iubet.* Vide in Oratione I § 17. verba legis quae huc pertinent: *Quae in municipia quasque in colonias decemviri velint, deducant colonos quos velint et iis agros assignent quibus in locis velint.*

§ 82 et 83. Copiose consul Quirites monet ne agrum Campanum alienari patiantur, aut Capuam coloniam deduci. *At tantum intererit inter vestram et privatorum diligentiam, quod cum a maioribus nostris P. Lentulus, qui princeps senatus fuit, in ea loca missus esset, ut privatos agros, qui in publicum Campanum incurrebant, pecunia publica coemeret, dicitur renuntiasse nulla se pecunia fundum cuiusdam emere potuisse, eumque qui nollet vendere ideo negasse se adduci posse uti venderet, quod, cum plures fundos haberet, ex illo solo fundo numquam malum nuntium audisset. Itane vero? privatum haec causa commovit: populum Romanum, ne agrum Campanum privatis gratis Rullo rogante tradat, non commovebit?* Principio huius loci repraesentavi lectionem librorum omnium. Halmio duce et Baitero scribendum est: *At quantum intererit inter vestram et privatorum diligentiam, Quirites? Cum a maioribus* etc. Qui libros manu scriptos inspicere solent norunt *Quirites* confundi solere cum *quare*, *quia*, *quod.* Hinc in archetypo libri Vossiani in § 1. huius orationis supra *Quirites* adscriptum erat *quare*, tamquam esset varia lectio. Utrumque recepit Vossianus, in quo legitur: *Est hoc in more positum Quirites quare institutoque maiorum.* Sed de extrema parte eius loci, quem supra scripsi, breviter est disputandum. Constant ea duobus membris quae inter se opponuntur: *privatum haec causa commovet* (ita habent libri omnes, non *commovit*) et *populum Romanum — non commovebit.* Ex his membris prius prae altero nimis exile est ac parum elaboratum, ut ne id ipsum quidem sit propositum quo oppositio continetur: nam eadem causa quae privatum commovet ne *vendat*, populum Romanum commovere debet ne *gratis tradat.* Equidem non dubito quin, si in libris legeretur: *privatum haec causa commovet ne populum Romanum ne agrum* etc. vidissent omnes qui umquam hanc orationem attigerunt et intercidisse

quaedam et simul intellexissent in quam sententiam ea fuissent scripta. Nam integra oratio alterius membri satis declarat quae fuerit prioris membri sententia: verba autem ipsa scriptoris in eiusmodi corruptelis se restituisse nemo sanus aut ipse credat, aut aliis persuadere conetur. Itaque equidem non id mihi sumo ut orationem Ciceronis restituisse videar, quum ea quae excidisse arbitror his verbis comprehendo: *Itane vero? privatum haec causa commovet, ne* (populo Romano parvulum agrum Lentulo flagitante grandi pecunia vendat): *populum Romanum, ne agrum Campanum privatis gratis Rullo rogante tradat non commovebit?* At, dicat quispiam, haec tu ita disputas, quasi in libris superesset particula *ne*, cuius tamen ne levissimum quidem vestigium exstare a quoquam traditur. Ego vero in libro Vossiano lego: *privatum haec causa commovet M. p. r. ne agrum Campanum* etc. In littera *M* illud *ne* superesse suspicor. Ergo sic statuendum est. Primum ab altero *p. r.* (populo Romano) ad alterum *p. r.* (populum Romanum) oculi scribentis delapsi sunt. Deinde *ne*, quod inutile videbatur, in ceteris libris omnibus omissum est. Unus retinuit librarius Vossianus, sed depravavit.

§ 88. Maiores tres solas urbes in orbe terrarum, Karthaginem, Corinthum, Capuam statuerunt posse imperii gravitatem et nomen sustinere. Deleta Carthago est. Corinthi vestigium vix reliquum est. *De Capua multum est et diu consultatum: exstant litterae, Quirites, publicae, sunt senatus consulta complura. Statuerunt homines sapientes, si agrum Campanis ademissent, magistratus, senatum, publicum ex illa urbe consilium sustulissent, imaginem rei publicae nullam reliquissent, nihil fore quod Capuam timeremus.* Sunt qui *senatum* deleant, tamquam hoc nomine quid esset *publicum consilium* magister esset interpretatus. Mihi non ita videtur. Etenim quamquam senatus rectissime publicum consilium dicitur, sunt praeterea alia consilia publica, velut quum populus de rebus suis deliberat, statuit, in contione, in comitiis. Id Ciceronem et hoc loco cogitasse puto et in Oratione I § 19: *Maiores nostri Capua magistratus, senatum, consilium commune, omnia denique insignia rei publicae sustulerunt.* Operae pretium est apponere Livii

locum ex libro XXVI cap. 16. *Ceterum habitari tantum tanquam urbem frequentarique placuit, corpus nullum civitatis, nec senatum, nec plebis concilium, nec magistratus esse: sine consilio publico sine imperio multitudinem nullius rei inter se sociam ad consensum inhabilem fore.* Hic consilium publicum pertinet ad senatum et ad plebis consilium, aut fortasse ad solum senatum. Sed quid prohibet quominus concilium populi, in quo res publica ad communem deliberationem proponebatur, aut commune consilium dicatur, aut publicum.

§ 91. Ad eamdem maiorum prudentiam, qua provisum sit ut numquam Campani bellum renovaverint, pertinent sequentia. *Homines non inerant in urbe, qui malis contionibus, turbulentis senatus consultis, iniquis imperiis rem publicam miscerent et rerum novarum causam aliquam quaererent; neque enim contionandi potestas erat cuiquam nec consilii capiundi publici: non gloriae cupiditate efferebantur, propterea quod ubi honos publice non est ibi gloriae cupiditas esse non potest, non contentione, non ambitione discordes; nihil enim supererat de quo certarent, nihil quod contra peterent, nihil ubi dissiderent.* Hic sine dubio »consilium publicum capere" de senatu dictum est. Sed pro *ubi honos publice non est* malim *honos publicus.* In libris manu scriptis pro *publicus* in omnibus casibus crebro scriptum est *pu.* Ita lectoris prudentiae permissum erat quem casum inde efficere vellet. Praeterea interpunctionem totius loci castigavi, quo fit ut iam emineat vitium in *non contentione, non ambitione discordes;* ipsa enim orationis descriptio et corruptelam arguit et correctionem demonstrat. Nam in sequentibus *nihil de quo certarent* pertinet ad contentionem, *nihil quod competerent* (quae est egregia libri incerti lectio pro *contra peterent*) ad ambitionem; sed *nihil ubi dissiderent* non habet quo referatur. Ergo legendum est: *non contentione, non ambitione, non discordia; nihil enim* etc.

§ 92 et 93. Haec maiorum consilia Cinnanis temporibus reprehensa et deserta sunt. Capuam coloniam deduxit M. Brutus. *Et quoniam Bruti atque illius temporis feci mentionem, commemorabo id quod egomet vidi, cum venissem Capuam, co-*

loniam deductam L. Considio et Sex. Saltio, quemadmodum ipsi loquebantur, praetoribus, ut intelligatis quantam locus ipse afferat superbiam, quae paucis diebus quibus illa colonia deducta est perspici atque intelligi potuit. (Imo *potuerit*). *Nam primum, id quod dixi, cum ceteris in coloniis duumviri appellentur hi se praetores appellari volebant. — Deinde anteibant lictores —. Erant hostiae maiores in foro constitutae —. Deinde patres conscripti vocabantur.* (An: *Decuriones patres cons. voc.?*) *Iam vero vultum Considii videre ferendum vix erat. Quem hominem vegrandi macie torridum Romae contemptum atque abiectum videbamus, hunc Capuae Campano supercilio ac regio spiritu cum videremus, Blossios mihi videbar illos videre et Vibellios.* Videre aliquem regio spiritu et similia Latinum non est. Scribe: *hunc Capuae cum Campano supercilio ac regio spiritu cum videremus.*

§ 96 et 97. *Huc isti decemviri cum quinque millia colonorum ex lege Rulli deduxerint — quos illorum animos, quos impetus, quam ferociam fore putatis? Romam in montibus positam et convallibus, cenaculis sublatam atque suspensam, non optimis viis, angustissimis semitis, prae sua Capua planissimo in loco explicata ac praeclarissime sita irridebunt atque contemnent.* Libri omnes: *prae sua Capua planissimo in loco explicata ac prae illis semitis irridebunt.* Editorum *ac praeclarissime sita* propterea improbandum est, quod non agitur de situ urbis sed de descriptione. Aptiora sunt ad sententiam, quae alii viri docti excogitaverunt: *ac praeclarissimis viis, ac prae illis plateis, ac prae latis suis viis.* His adiungam quod mihi in mentem venit: *ac prae illa Seplasia.* Nobilissima et celeberrima Capuae erat cum Albana Seplasia. § 94. *in Albana et Seplasia quae concursatio percontantium, quid praetor edixisset, ubi cenaret, quo denunciasset.* Valer. Max. IX Cap. 1. Ext. § 1. *Ac tum demum fracta et contusa Punica feritas est, cum Seplasia ei et Albana castra esse coeperunt.* Seplasiam prae ceteris oppidi partibus fuisse spatiosam ac magnificam et adspectu pulcherrimam docebit Cicero in Pison. § 24. *Seplasia me hercule, ut dici audiebam, te ut primum adspexit Campanum consulem repudiavit. Audierat Decios Magios et de Taurea*

illo Vibellio aliquid acceperat: in quibus si moderatio illa, quae in nostris solet esse consulibus, non fuit, at fuit pompa, fuit species, fuit incessus saltem Seplasia dignus et Capua. Ita libri: nam Cicero sine dubio scripsit: *Audierat de Decio Magio.* — Aptissima igitur est Seplasia, quae tamquam exemplum Campanae laxitatis ac magnificentiae Urbis modicitati atque angustiis opponatur. Sed qui fieri potuit ut *Seplasia* in *semitis* corrumperetur? Equidem suspicor librarium, qui et quid Seplasia et quid semita esset aeque ignoraret, iterum scripsisse nomen quod modo posuisset. Ad idem genus corruptelae in § 97. librorum omnium lectionem *conquisituri* esse referendum perspexit Orellius. Sed totum locum adscribam in quo pauca quaedam corrigenda restant: *Quibus illi rebus elati et inflati fortasse non continuo, sed certe si paulum assumpserint vetustatis ac roboris, non continebuntur, progredientur longius, efferentur. Singularis homo privatus, nisi magna sapientia praeditus vix facile sese regionibus officii magnis in fortunis et copiis continet: nedum isti ab Rullo et Rulli similibus conquisiti atque electi coloni Capuae, in domicilio superbiae atque in sedibus luxuriae, collocati non statim conquisituri sint aliquid sceleris et flagitii.* Vidit igitur Orellius legendum esse *non statim concepturi sint aliquid sceleris*, nec fugit virum doctissimum natura corruptelae. Scilicet librario haerebat in mente *conquisiti*, quod modo scripserat. Eadem autem ratione supra erratum esse suspicor quum pro *Seplasia* iterum scriptum est *semitis*.

Sed ad § 97. revertor. Ibi pro *vix facile sese regionibus* libri praebent *v. facilis esset r.*, *v. facili esset r.*, *v. facili sese r.*, Vossianus coniungens lectionem libri quem descripsit et adscriptam ei variam lectionem *vix facilis facili sese esset regionibus.* Emendationes tentarunt: *vix sanctis se et ratis regionibus officii — continet*, Kayserus; *vix artis se regionibus officii — continet*, Halmius. In iis quae excogitarunt viri doctissimi officii notio magis amplificata esse videtur quam fert sententia huius loci. Aptius est, nisi fallor, *vix finibus sese et regionibus officii — continet*, propiusque a librorum scriptura abest. Nam *faci* et *fini* in literatura vetusta eumdem numerum habent crassiorum ductuum, qui numerus in

scriptura evanida solus saepe duxisse videtur librarios id unum curantes ut vocabulum efficerent Latinum. Satis luculenta exempla praebebit haec ipsa paragraphus. In libro Vossiano scriptum est *Rulli clientibus*, supra est *al. similibus.* Numera ductus: in utroque vocabulo totidem reperies. Paulo supra libri Germani et Itali quasi in duo castra discedere videntur; alteri enim praebent *progredientur iuncti* (sive *cuncti*) *secum ferentur*, alteri *progredientur longius efferentur.* Haec quamquam diversissima esse videntur tamen ex eodem archetypo propagari potuisse intelliges, si recordaris pro *efferri* crebro scribi *ecferri.* Itaque si in *iunctisec*[*um*]*ferentur* abiicitur *um*, quod interpolatum est ut efficeretur vocabulum *secum*, restat *ecferentur* et ductus quidam e quibus alii fecerunt LONGIUS, alii IUNCTI s(*ecum*).

§ 98 et 99. *Haec tu, P. Rulle, M. Bruti sceleris vestigia quam monumenta maiorum sapientiae sequi maluisti; haec tu cum istis tuis auctoribus excogitasti, ut vetera vectigalia* * * *; ut sub vestrum ius, iurisdictionem, potestatem urbes, nationes, provincias, liberos populos, reges, terrarum denique orbem subiungeretis; ut cum omnem pecuniam ex aerario exhausissetis, ex vectigalibus redegissetis, ab omnibus regibus, gentibus, ab imperatoribus nostris coegissetis, tamen omnes vobis pecunias ad nutum vestrum penderent; ut iidem partim invidiosos agros a Sullanis possessoribus, partim desertos ac pestilentes a vestris necessariis et a vobismet ipsis emptos, quanti velletis populo Romano induceretis; ut omnia municipia coloniasque Italiae novis colonis occuparetis; ut quibuscumque in locis vobis videretur ac quam multis videretur colonias collocaretis.* Iurisdictio a decemvirali potestate aliena est. Habent decemviri cognitionem orbis terrarum gentiumque omnium, habent animadversionem, habent iudicium infinitum, iudicium omnium rerum (§ 33. 60): non habent iurisdictionem. Lege: *ut sub vestrum ius, ditionem, potestatem urbes, nationes — subiungeretis.* Cf. § 39. *Hoc capite, Quirites, omnes gentes, nationes, provincias, regna decemvirum ditioni, iudicio, potestatique permissa et condonata esse dico.* § 74. *Populum Romanum coerceas, op-*

primas, redigas in istam decemviralem ditionem ac potestatem.

Sed in hac enumeratione: *haec tu cum istis tuis auctoribus excogitasti, ut — subiungeretis; ut — penderent; ut iidem — induceretis; ut — occuparetis; ut — collocaretis*, omitto cetera quae in § 99 sequuntur, in quibus vereor ut quidquam sani aut a Cicerone scriptum insit: verum in iis quae supra posui, quis ferat inter tot verba secundae personae unum *ut — penderent* interponi, aut quem non offendat pronomen *iidem* uni membro adiectum tollere orationis aequalitatem. Dele *tamen omnes vobis pecunias ad nutum vestrum penderent ut*, et duo membra in unum contrahens coniunge: *ut cum omnem pecuniam — coegissetis, iidem — agros — quanti velletis populo Romano induceretis.* Ipsa verba interpolatorem coarguere videntur: nam *omnes* decemviris pecunias ad eorum nutum pendere, nimium est ac infinitum, nec facile dixeris qui sint hi *omnes.* Magnus est strepitus verborum, sententia nulla. Talia proferre solent qui non amplius habent quod dicant.

Indicavi supra me suspicari totam § 99 Ciceroni abiudicandam esse. Orationem mutilam et truncatam nescio quis supplevisse et absolvisse videtur. Breviter dicam quibus indiciis ita iudicem.

Ut omnem rem publicam vestris militibus, vestris urbibus, vestris praesidiis cingeretis atque oppressam teneretis. Respublica urbibus cingi et opprimi non potest, coloniis, ut hoc exemplo utar, potest, quae Romanis erant tamquam praesidia.

*Ut ipsum Cn. Pompeium, cuius praesidio saepissime populus Romanus contra acerrimos hostes et contra improbissimos cives * * * victorem, atque horum conspectu privare possetis.* Hoc loco *ipsum* ante *Cn. Pompeium* otiosum est. Praeterea nova est in hac causa neque usquam in superioribus iacta suspicio, id agere decemviros ut Pompeio aqua et igni interdicatur. Nam hoc significat »horum conspectu privare."

Ut nihil auro et argento violari, nihil numero et suffragiis declarari, nihil vi et manu perfringi posset, quod non vos oppressum atque ereptum teneretis. Haec si audivisset Aristo-

phanius Mnesilochus, aegre, credo, suum βομβαλοβομβάξ suppressisset. Circumscripserunt has ineptias Ussingius et Kayserus.

Ut volitaretis interea per gentes, per regna omnia cum imperio summo, cum iudicio infinito, cum omni pecunia. Interea vitiosum est in media enumeratione. Ita Cicero periodum solet concludere. Inducenda censuit Kayserus.

Ut veniretis in castra Cn. Pompeii atque ipsa castra si commodum vobis esset venderetis. Venire in castra Pompeii non tanti erat negotii, ut propterea tota res publica perturbanda esset. Exspectaveris saltem: ut *perveniretis in castra.*

Ut interea magistratus reliquos legibus omnibus soluti sine metu iudiciorum, sine periculo petere possetis. Otiosum est *reliquos*, ridiculum *interea* post: *ut veniretis in castra Cn. Pompei. Sine metu iudiciorum sine periculo* dictum est quasi in petitione aliud periculum timendum esset quam accusationis.

ORATIO DE LEGE AGRARIA III.

AD POPULUM.

Tota hac oratione respondetur legis agrariae latoribus, qui consulem apud populum accusaverant adversari plebis commodis in gratiam Sullanorum qui agros possiderent. Demonstrat contra Cicero confirmari hac lege Sullanorum agrorum possessionem, quae parum certa esset, eorumque conditionem reddi meliorem quam qua essent agri ceteri omnes in imperio Romano.

§ 7—9. *Quid ergo ait Marianus tribunus plebis, qui nos Sullanos in invidiam rapit?* QUI POST MARIUM ET CARBONEM CONSULES AGRI, AEDIFICIA, LACUS, STAGNA, LOCA, POSSESSIONES — *caelum et mare praetermisit, cetera complexus est* — PUBLICE DATA, ASSIGNATA, VENDITA, CONCESSA SUNT — *A quo Rulle? Post Marium et Carbonem consules quis assignavit, quis dedit, quis concessit praeter Sullam?* — EA OMNIA EO IURE SINT — *quo iure?*

labefactat videlicet nescio quid nimium acer, nimium vehemens tribunus plebis: Sullana rescindit. — UT QUAE OPTIMO IURE PRIVATA SUNT. *Etiamne meliore quam paterna et avita? Meliore. At hoc Valeria lex non dicit, Corneliae leges non sanciunt, Sulla ipse non postulat. Si isti agri partem aliquam iuris, aliquam similitudinem propriae possessionis, aliquam spem diuturnitatis attingunt, nemo est tam impudens istorum, quin agi secum praeclare arbitretur.* In *Sullana rescindit* restituo propriam locutionem *Sullae acta rescindit.* Quare in *Corneliae leges non sanciunt, Sulla ipse non postulat* a Sulla seiungantur leges ipsius et hae sancire, ille postulare dicantur nulla est causa: nam quidquid Sulla postulavit id legibus sancitum est. Lege: *hoc — Sullani ipsi non postulant.* Ita quoque habebis quo *istos* referas, quorum nemo infra dicitur tam impudens esse ut hoc postulet.

Tu vero, Rulle, pergit orator, *quid quaeris? Quod habent ut habeant? quis vetat? Ut privatum? sed ita latum est, ut melior tui soceri fundus Irpinus sit, sive ager Irpinus, totum enim possidet, quam meus paternus avitusque fundus Arpinas.* Corrupta sunt *Ut privatum? sed ita latum est.* Fieri potest ut recte Wesenbergius scripserit: *ut privatum sit? ita latum est* etc. Quamquam ita quoque interrogatio manet sine responso. Equidem aliquid intercidisse suspicor. Sed pro: *ita latum est, ut melior tui soceri fundus — sit,* legendum est *ut meliore iure tui soceri fundus sit.* Nam sequitur: *Optimo enim iure ea sunt profecto praedia, quae optima condicione sunt. Libera meliore iure quam serva: capite hoc omnia, quae serviebant non servient. Soluta meliore in causa sunt quam obligata: eodem capite subsignata omnia, si modo Sullana sunt, liberantur. Immunia commodiore condicione sunt quam illa quae pensitant: ego Tusculanis pro aqua Crabra vectigal pendam, quia mancipio fundum accipi; si a Sulla mihi datus esset, Rulli lege non penderem.* Iterum quaedam exciderunt; nam in *capite hoc omnia quae serviebant non servient* sententia requirit *Sullana omnia* vel aliud quid eiusdem generis.

§ 13 et 129. *Iam totam legem intelligetis, cum ad pauco-*

rum dominationem scripta sit, tum ad Sullanae assignationis rationes esse accommodatissimam. Nam socer huius vir multum bonus est; neque ego nunc de illius bonitate sed de generi impudentia disputo. Ille enim quod habet retinere vult neque se Sullanum esse dissimulat? hic ut ipse habeat quod non habet, quae dubia sunt per vos sancire vult, et cum plus appetat quam ipse Sulla, quibus rebus resisto, Sullanas res defendere criminor. Scribe: *quia his rebus resisto.* Praeterea nusquam Cicero ipsum Rullum insimulat habere agros Sullanos, quod si aliqua ratione facere potuisset non praetermisisset v. c. in Or. II § 68 seq.: *Atque hoc carmen hic tribunus plebis non vobis, sed sibi intus canit. Habet socerum, virum optimum, qui tantum agri in illis rei publicae tenebris occupavit, quantum concupivit. Huic subvenire vult succumbenti iam et presso Sullanis oneribus.* Si Rullus vel tantillum agri Sullani possedisset, hic, credo, non integer et intactus abiisset. Ergo in nostro loco legendum est: *hic ut ille habeat quod non habet*, et omnia ad Valgium socerum sunt referenda hac sententia: socer retinere vult quod habet, scilicet agros: gener ut socer habeat quod non habet, scilicet securitatem possessionis, quae dubia sunt lege sancit. Sed ipsum Ciceronem audiamus qui haec continuo adiungit: *Habet agros nonnullos, inquit, socer meus desertos atque longinquos: vendet eos mea lege quanti volet. Habet incertos ac nullo iure possessos: confirmabuntur optimo iure. Habet publicos: reddam privatos. Denique eos fundos, quos in agro Casinati optimos fructuosissimosque continuavit, cum usque eo vicinos proscriberet, quoad oculis conformando ex multis praediis unam fundi regionem formamque perficeret, quos nunc cum aliquo metu tenet, sine ulla cura possidebit.* Vides haec omnia ad soceri possessiones pertinere, de ipso Rullo nullum verbum esse positum.